

РАНОСРЕДЊОВЕКОВНА НЕКРОПОЛА НА ДОЊЕМ ГРАДУ БЕОГРАДСКЕ ТВРДАВЕ

У времену од 1970. до 1978. године сондажним ископавањима на Западном подграђу и сондажним и систематским ископавањима на Доњем граду¹, поред низа других значајних и важних података за изучавање прошлости, топографије и стратиграфије Београдске тврђаве, добијени су и драгоценi подаци за утврђивање места и времена коришћења једне од градских некропола (сл. 1).²

Простор коришћен за укопавање на овој некрополи захватао је једним делом простор данашње савске падине, а на основу налаза неколико гробова у квадратима Е/4 и Е/5 (ситуација 1) може се закључити да се, осим по падини, сахрањивало и на равном делу терену, пред њом. Простор данашње савске падине, које је становништво Београда у једном временском периоду одабрало као место за укопавање својих умрлих, у континуитету трајања живота на Београдском граду, највише је и најдуже, иначе, коришћен за становљање. Овде је, под гребеном на којем је било римско и рановизантијско утврђење Singidunuma живело најпре римско становништво, а на истом овом месту укопавали су своје куће и први словенски становници — Срби, у тек насељеном месту којем су дали ново словенско име Београд.³ Стамбени хоризонти на овоме месту смењују се затим све до краја XVII века, а једини изузетак, измена намене коришћења простора за становљање, је наведена некропола која се, на основу нађеног архео-

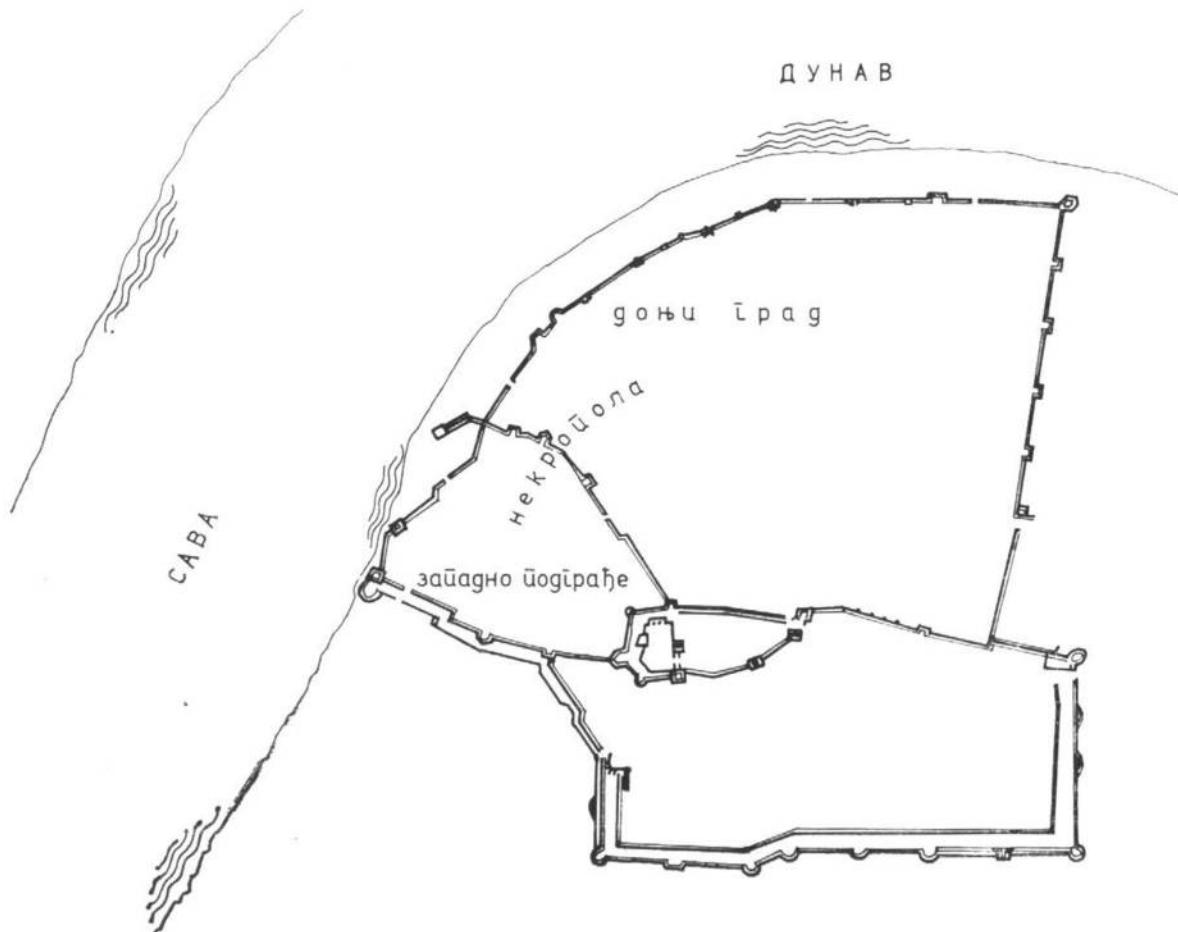
лошког материјала као и стратиграфије, може пратити кроз временски период од око два века.⁴

Током археолошких ископавања стручњака Музеја града Београда 1962, на Западном подграђу истражен је један средњовековни гроб,⁵ а затим у годинама 1970, 1971. и 1972. ископавањима Завода за заштиту споменика културе града још 10 гробова⁶ са највећом густином укупавања у сонди 6/71. На Доњем граду, у времену од 1973. до 1978. године⁷ испитано је још 44 скелетна гроба са највећом густином укупавања у сонди 3/73—74 (ситуација 1). Из разлога који смо напред навели, дугог и континуираног коришћења овог простора за становљање, велики број гробова потпуно је уништен, многи су поремећени а један, свакако мањи број гробова, остао је на месту. С обзиром да је истражен само део некадашње некрополе, сви закључци се односе само на истражени простор.

И поред извесне просторне удаљености површина са гробовима истражених на Западном подграђу и Доњем граду (сл. 1), јасно је да се ради о јединственој некрополи која је у време активног коришћења захватала и веће површине. Стога број од 55 истражених гробова представља само потврду постојања некадашње некрополе, заправо даје податке о гробовима које нису уништили накнадни стамбени хоризонти, а посебно укопи трапова и отпадних јама.

Но, иако је некропола само делимично истражена, сакупљено је доволно података који омогућавају да се за некрополу даде општи увид како о укопавању и погребним обичајима, тако и о нађеном архео-

статовано је 17 мушких, 1 женски и исто толико дечијих скелета, док због стања у којем су били откривени, као и неких других околности, за 14 скелета пол није могао бити одређен.

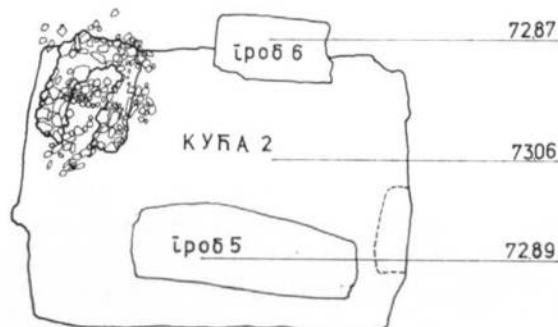
1. — Ситуација Београдске тврђаве са назначеним местима некропола.

1. — Situation of the Belgrade Fortress with marked places of necropolises.

лошком материјалу као потврди једног дела материјалне културе становника Београда у одређеном временском периоду. Уз то, ископане скелете антрополошки је анализирао др Србољуб Живановић, који је с скелете који су били доволно очувани закључио, да се ради о становништву са карактеристикама које је констатовао и на другим српским некрополама.⁸ На основу извршене антрополошке анализе кон-

сахрањивање на овој, Београдској некрополи, као уосталом и на свим другим сувременим и уопште средњовековним некрополама истраженим у Србији вршено је слободним укопавањем, односно полагањем умрлих директно у земљане раке. Раке су, као што се може видети по положају скелета на ситуацији некрополе, биле копане мање више по утврђеном реду, што значи да је и ова некропола била,

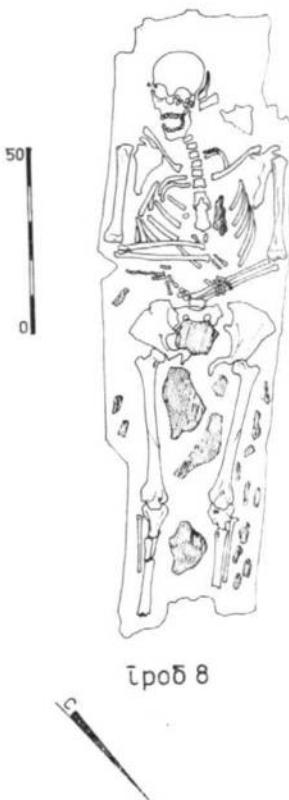
како је уобичајено да се каже, некропола на редове. Чињеница да су гробне раке копане кроз културни слој наталожен од претходних насеља, углавном растреситог састава, свакако је и разлог што се обриси раке нису могли запазити, осим код три гроба. За два су димензије основе раке утврђене захваљујући томе што су биле прокопане кроз под словенске куће на Западном подграђу (сл. 2). Основа раке у којој је била сахрањена одрасла особа износила је 2.40×0.80 м, а основа раке у којој је било сахрањено дете 1.30×0.70 м. У једном гробу на Доњем граду, осим за ширину раке — 0.55 м добијени су и подаци о дубини укопа — 0.80 м.

2. — Сонда 6/70, Западно подграђе. Кућа 2 са гробовима 5 и 6.
2. — Sounding 6/70. Western Downtown, house 2 with graves 5 and 6.

Умрли су полагани директно на земљано дно раке, како се могло закључити за све ископане гробове осим за гроб број 8, у којем су под скелетом запажени остаци дрвених дасака (сл. 3). Да ли се ова појава понављала још у неким гробовима ове некрополе и колико пута, остаје отворено питање. Највероватније је да је простор коришћен за укопавање био довољан и да није било потребно прекопавање старијих гробова новим, односно млађим укопима. Оно неколико случајева, запажених у сонди 3/73—74, где је примећено неколико хоризоната укопавања као и општећења неких гробова, пре би били потврда о коришћењу породичних парцела у оквиру некрополе.⁹

Уистраженим гробовима нису запажени остаци гробних конструкција, а налази појединачних каменова или комада римских опека, распоређених на различитим местима око скелета, не могу се довести у везу са гробним конструкцијама већ са погребним обичајима и веровањем тога времена.¹⁰ У гробу број 1, римска опека била је пободена чело главе и око горњег дела тела; у гробу број 6 камен је био уз десну страну грудног коша, а у гробу 8 један у карлици а други код чеоне кости. Мање камење нађено је у гробовима број 10 и 11. Комади римске опеке нађени су уз десни фемур скелета у гробу 19, а у гробу 34 са леве стране карлице костију стопала леве ноге. У гробу 35 два камена била су постављена чело главе а још неколико око стопала, док је у гробу 37 само један камен био постављен у висини фемура. Дубоко уврежена паганска веровања и обичаји, а посебно они у вези са стра-

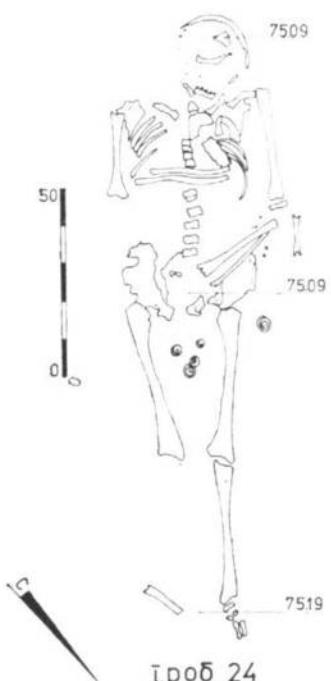

3. — Западно подграђе, гроб 8.
3. — Western Downtown, grave 8.

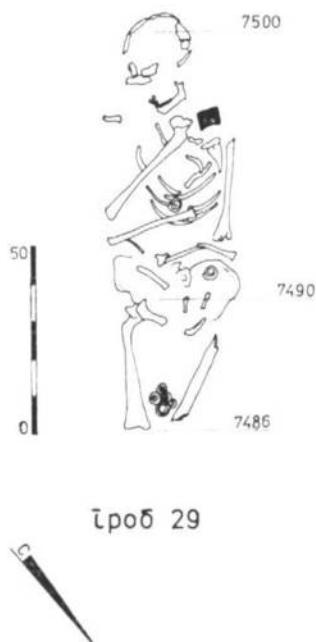
хом' и одбраном од вампира, уобичајили су остављање једног или више каменова у гробовима одређених покојника.¹¹

Један од трагова паганских обичаја је и налажење костију животиња које су у вези са остављањем жртвене хране приликом сахране. Међу ово мало истражених гробова на Београдској некрополи животињске кости нађене су у два гроба. У гробу 8 са леве стране грудног коша нађен је део доње вилице овце (сл. 3), а у гробу 30 део овчије лопатице био је положен уз десну карлицу. Осим костију овца, у гробовима на овој некрополи запажено је и намерно остављање виноградарских пужева. У гробу 23 више кућица виноградарских пужева нађено је изнад и око скелета, у гробу 24 било их је поред левог фемура и између фемура (сл. 4), а

у неким ватриштима. Очигледно је да су се словенски становници прехранивали, између осталог, и виноградарским пужевима, те не чуди онда и њихово остављање као жртвене хране. Појава остављања ви-

4. — Доњи град, гроб 24.
4. — Lower Town, grave 24.

5. — Доњи град, гроб 29.
5. — Lower Town, grave 29.

у гробу 29 само између фемура (сл. 5). Виноградарски пужеви, иначе, налажени су озде и у културном слоју најстаријег словенског насеља као и између гробова, а и

ноградарских пужева запажена је и у неким другим истраженим некрополама у Србији, али још увек та појава није потпуно објашњена.¹²

У време када су се српски становници сахрањивали овде у Београду, они су званично били хришћани као што је познато из одређених извора, а што потврђује и неколико нађених нагрудних крстова привесака. Ипак, пагански обичаји, без обзира на званичну веру, имали су своје одређено место у духовном животу људи средњег века уопште, а трајали су и трају вековима.

Умрли су у гробне раке приликом сахране полагани у опруженом ставу и са рукама прекрштеним на грудима у неколико положаја који су познати и са других сувремених некропола. Изузети у по-

ложају тела и руку забележени су само у два гроба. Згрчени положај тела, а посебно ногу, констатован је у гробу број 3, а руке испружене уз тело у гробу број 1. Згрчени положај ногу, иако веома редак, констатован је на скоро свим истраженим средњовековним некрополама у Србији и то увек само у једном или два гроба на истој некрополи. Нека од објашњења за овакав другачији начин положаја тела у време сахране односила су се на узроке које су изазвале смрт, од страдања од грома па до последица болести — тетануса, на пример.¹³ Положај руку опружених уз тело није уобичајен за некрополе на којима је сахрањивано словенско становништво од времена када је прихватило хришћанство. Међутим, за овај гроб број I на Београдској средњовековној некрополи постоје још неки елементи који доводе у дилему да ли се ради о покојнику који је сахрањен у исто време када и остали евидентирани гробови. Оно што га повезује са раносредњовековном некрополом је место где је укопан, а и оријентација раздваја већ поменути положај руку и гвоздена пређица нађена изнад десног рамена (сл. 9). Овакве пређице, овалног облика и карактеристично повијеног врха трна познате су међу источногерманским материјалом VI века али их, иако у мањем броју, има и међу материјалом на некрополама IX—X века. С обзиром да антрополошка анализа овога скелета није извршено, то је смањена могућност да се тачно утврди етничка припадност сахрањеног, те остаје отворено питање да ли је у овом гробу био сахрањен неко од привремених варварских становника Сингидунума у време сеобе народа или словенског становника Београда. Без потврда које смо навели, може се рачунати и са једном и другом могућношћу.

Што се тиче оријентације умрлих, утврђено је да су при сахрани сви били оријентисани по оси југозапад — североисток са јачим отклоном главе ка југу. Ово изразито одударање од уобичајене оријентације запад — исток, које је запажено на Београдској некрополи, познато је и на неким другим некрополама. Та неуобичајена оријентација покојника приликом укопавања покушавана је да се објасни на више начина, али ту се углавном радило

о појави мањег или већег броја гробова се различitim оријентисањем. Што се тиче овакве оријентације на Београдској некрополи и тражења објашњења, мислим да би ту појаву требало једноставно повезати са местом које је одабрано за некрополу и његовом конфигурацијом.

У све гробне раке полаган је само по један покојник, а изузетак је само двојни гроб 19 — 19а у којем су, према антрополошкој анализи, били сахрањени дечак и девојчица.

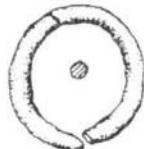
Од свих истражених гробова, 55 на броју, археолошки материјал нађен је само у 12 гробова: 1, 19, 19а, 23, 33, 34, 41, 42, 46, 53, 54 и X. Однос броја гробова у којима су нађени предмети и оних без њих не може се користити за извођење закључака у вези са утврђивањем социјалних разлика сахрањених јер се ради, како је напред речено, о делимично истраженој некрополи. А да је већи број умрлих сахрањиван са предметима личне својине сведоче и предмети налажени слободно у слоју, између гробова, а на простору некрополе. Међу предметима нађеним у гробовима издаваје се неколико карактеристичних и различитих група као што је накит, делови за појасеве, алатке и једна оловна пломба.

Од накита, нађене су наушнице у гробовима 41, 42 и 54 и X и три прстена 41, 42 и 53. Делови опасача — пређице и алке — нађени су у гробовима 1, 23, 33 и 34. Алатке у гробовима 19, 46 и 34, а оловна пломба у гробу број 33. У неким гробовима нађен је само по један предмет, у неколико гробова по два или три, а сви они заједно омогућавају да се њиховом анализом сазна нешто више о становницима Београда у одређеном временском периоду.

Мала карика (сл. 6) нађена поред лобиње у гробу 19-а израђена је савијањем тање бронзане жице у скоро правилан круг, пречника $1,8 \times 1,5$ см. Овакав облик карике-наушнице, са крајевима који се додирују, био је чест и једноставан украс за главу. Међутим, баш због свог једноставног изгледа и честе употребе овај украс није осетљив за одређено хронолошко вредновање, па се стога најчешће датује или по осталим налазима у истом гробу или оквирно према осталим налазима на читавој некрополи.

Сребрна наушница нађена у гробу 41 припада групи раних и карактеристичних гроздоликих наушница.¹⁴ На бочним странама карике има по једно гранулирано коленце а на доњи део карике нажелмљене су грануле вертикалног привеска (сл. 7). С обзиром да за њу немамо ближих аналогија од територије Мађарске и Чехословачке, то се за њено датовање морамо држати оквирних граница које важе у

тип наушнице — карике пречника 2 см, која се закопчавала на петљу. Доњи део карике омотан је тањом жицом (сл. 8). Међу наушницама нађеним на некрополама у Србији аналогију овој наушници нашли смо само међу накитом са некрополе Висока Раван у Брестовику (сл. 9).¹⁶ Њихово датовање би се могло извести на основу карактеристичног закопчавања на петљу (које неки научници узимају као каракте-

6. — карика — наушница из гроба 19a.
6. — Hoop — earring from grave 19a.

7. — грzdolika наушница из гроба 41.
7. — Cluster type earring from grave 41.

8. — Наушница из гроба 54.
8. — Earring from grave 54.

овим земљама, а то је прва половина IX и друга половина X века.¹⁵ Уважавајући стратиграфију места ове некрополе, гроздолика наушница из гроба 41 можда би се могла посматрати и као украс који је трајао све до краја X века.

Трећа наушница, нађена у гробу 54, израђена је од дебље бронзане жице. То је

ристику за датовање¹⁷⁾ у време X—XI века, с тим да је овакав једноставан тип могао да се користи и касније, што ће моћи да се потврди тек новим налазима.

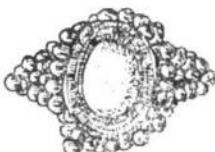
Из гроба X, истраженог 1962. године потиче једна фрагментована наушница, са елементима довольним да се њен првобитни изглед реконструише. То је наушница

9. — Брестовик, наушница из гроба.
9. — Brestovik, earring from grave.

9а. — Западно подgraђе, наушница из гроба X.
9a. — Western Downtown, earring from grave X.

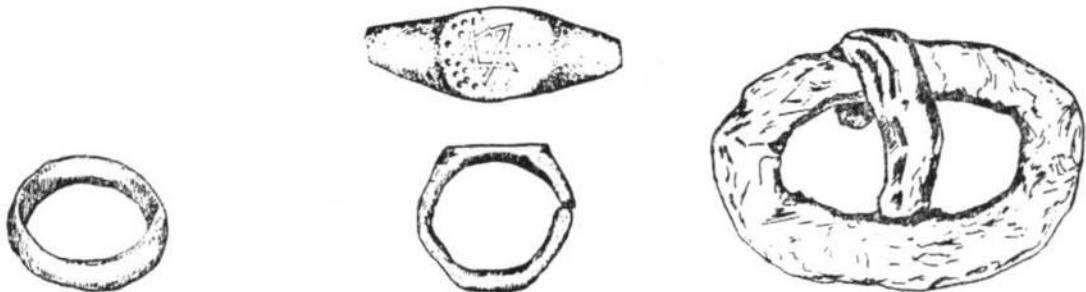
10. — Прстен из гроба 41.
10. — Finger ring from grave 41.

са четири шупље јагоде између којих су по карици намотани навоји жице (сл. 9а). Овакве наушнице познате су нам у више примерака из Винче, насеља у најближој околини Београда. Оне се сасвим слободно могу сматрати накитом краја IX и X века и показују како су локалне радионице, користећи се једноставним начином изrade, имитовале луксузни византијски накит, приближавајући га словенском свету.

некрополи Донићко Брдо код Крагујевца²¹, затим по један на некрополи у Винчи²² и Трњану²³. Ипак, међу свим набројаним примерцима, слободно можемо рећи да се о прстену нађеном у Београду може говорити као о производу неке од радионица високог занатског дometа.

Овакво прстење познато је иначе још од касне антике, али се његова производња и употреба преноси и у рани средњи

11. — Прстен из гроба 42.

11. — Finger ring from grave 42.

12. — Прстен из гроба 53.

12. — Finger ring from grave 53.

13. — Пређица из гроба 1.

13. — Buckle from grave 1.

Три прстена нађена у гробовима 41, 42 и 53 припадају сваки посебном типу, као и наушнице. Најзанимљивији је прстен из гроба 41 нађен заједно са напред коментарисаном наушницом (сл. 7). Прстен је израђен од сребра, у технички филиграна и гранулације и са одликама високе занатске и уметничке изrade. На карику израђену од увијаних струкова сребрне жице налемљено је лежиште у које је стављена стаклена паста тамноплаве боје. Лежиште за стаклену пасту најпре је уоквирено са три намотаја упредене танке филигранске жице, а затим је за карику спојено низовима гранула (сл. 10). Богату декорацију главе прстена, која је сачињена као круна, допуњавају гроздови гранула налемљени на раменима карике. Прстење овога типа, израђено од истог материјала — сребра и стаклене пасте — нађено је на неколико средњевековних некропола у Србији. Најстарији је примерак из оставе накита нађене у Великом Градишту¹⁸ која је датована у IX—X веку. У Нишу, по један овакав прстен нађен је на две некрополе, у Јагодин Мали¹⁹ и Гласији²⁰. Леп примерак оваквог прстења нађен је и на

век, а и касније. Налази оваквог прстења међу предметима словенске материјалне културе обично се, са правом, сматрају импортом из византијских радионица из којих је роба путем трговине или преко дарова разношена на просторе насељене словенским становништвом. Посебно од времена када је завршен први део реокупације византијских територија на Балкану стварањем нових тема као и покрштавањем оних словенских народа који су остали слободни, изван граница тематске византијске организације. Прстење овога типа нађено у Србији углавном је датовано у XI век и нешто касније, у којем случају се њихова појава у гробовима објашњава као знак дугог чувања вредне личне и породичне својине. Но, за прстен нађен у гробу 41 на Београдској некрополи слободно можемо тврдити да је произведен, ношен и стављен у гроб у X веку, већ и по томе што је нађен заједно са наушницом, за коју је већ и крај X века једва сагледљива дужина трајања.

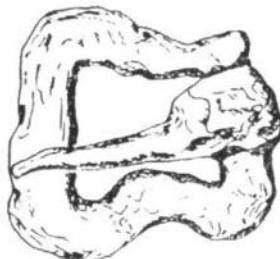
Прстен од бронзе из гроба 42 припада најједноставнијем типу прстења — карика-бурма (сл. 11). Ливен је у једностав-

ном калупу пречника 2 см. Исто и слично прстење, у невеликом броју, налажено је како на средњовековним некрополама тако и на другим средњовековним налазиштима у Србији али је, судећи по публикованом материјалу, овај тип прстења био посебно омиљен и раширен међу становништвом у Далмацији у X—XI веку.²⁴

Од бронзе је направљен и трећи прстен нађен у гробу 53. Пуно ливена карика пречника 2 см има елипсоидно проширену главу на којој је урезан пентаграм са једне стране окружен пунктираним јамицама (сл. 12). Овакво и слично прстење на-

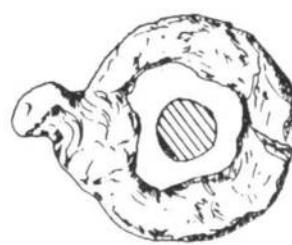
трном повијеним на крају, карактеристична је за VI век, мада се, ретко, среће и у IX—X веку.

Гвоздене прећице нађене у гробу 33 припадају различитим типовима, ако се посматрају по облику. Једна има овални облик а трн јој је поломљен (сл. 15), а друга је у облику лире са очуваним трном (сл. 14). Мали број прећица нађен на истраженим некрополама у Србији не дозвољава њихово типолошко и хронолошко одређивање по тачно утврђеним правилима. Запажено је да се ретко налазе, што говори да у оквиру тадашње ношње опасач

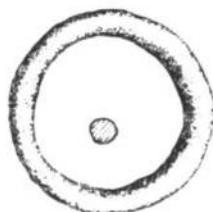
14. — Прећица из гроба 33.

14. — Buckle from grave 33.

15. — Прећица из гроба 33.

15. — Buckle from grave 33.

16. — Карика за појас из гроба 34.

16. — Belt loop from grave 34.

лађено је на више налазишта у Србији као и у одређеном делу Југославије, највише у Македонији. Познато је и на другим просторима насељеним Словенима. У Чехословачкој, на пример, овакав један прстен нађен на некрополи Ttpovec nad Váhom-Horgný Jatov са накитом с краја IX и прве половине X века.²⁵ Веома су чести и у Бугарској где су датовани у X—XI век.²⁶ Овакво датовање, X—XI век, одговара и налазима у нашој земљи и слободно се може рећи да је овакво прстење израђивано углавном по истом узору, з разлике су једино видљиве у украсу који се урезивао на главу — пентаграм, крст, орао, голуб.

Од делова за опасаче — ремене, нађено је мало предмета. Две прећице-копче у гробу 33, једна прећица и једна карика у гробу 34 и једна прећица у гробу 1. О прећици нађеној у гробу 1 већ је било речи, о времену из којег потиче. Та гвоздена прећица (сл. 13) облика развученог овала и

са металном прећицом није био уобичајени део ношње. Чешће се налазе на некрополама које су или у самим градовима или ближе њима, што значи да су лакше могле бити набављене, као и да је у граду могао да се преузме начин употребе и ношења опасача који су се закопчавали помоћу металних копчи.

Гвоздена карика (сл. 16) нађена у пределу појаса у гробу 34 свакако је била закачена за истурени језичак опасача и служила је да се о њу закаче неопходне алатке или кожна кеса у којој су се чуvalи вредни предмети.

У истом гробу 34, поред чашице леве ноге нађена је мала бронзана копча са које је гвоздени трн отпао (сл. 17). По месту где је прећица нађена могло би се претпоставити да је служила за закопчавање обуће (чизме?) или с обзиром да није нађена и поред друге ноге, вероватно се њом закопчавао и неки други део личне опреме овог мушких становника Београ-

да. По своме облику ова пређица је типа лире и има аналогије и међу византијским пређицама IX—X века мада се одређен број оваквих пређица нађених у Подунављу датује у другу половину X и прву половину XI века.

17. — Пређица из гроба 34.

17. — Buckle from grave 34.

Од алатки, као што смо већ поменули, нађена су два коштана шила и један гвоздени предмет који може, с обзиром на стање у којем је нађен, двојако да се тумачи. У двојном дечијем гробу, поред женског скелета нађено је коштано шило израђено глачањем тибије овце (сл. 18). Једна страна му је косо засечена и замишљена, а

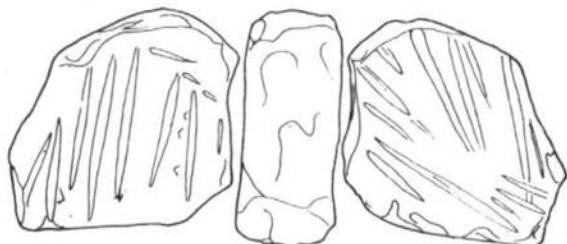
18. — Коштано шило из гроба 19.

18. — Bone awl from grave 19.

чашница кости искоришћена као рукохват. Ово шило, иако нађено у гробу, ни по чему се не разликује од шила каква су налажена у културном слоју насеља, које је претходило некрополи, словенском насељу Београда.²⁷ Њих су израђивали сами становници града користећи кости животиња које су гајили. Са мало труда, а углавном глачањем о комаде римских опека — гладилице (сл. 19) обликовали су разне коштане алатке, у највећем броју шила.

За разлику од напред описаног шила које је типично за словенску материјалну културу, шило нађено у гробу 46 има не-

што другачији облик а опажају се и разлике у припреми кости за обраду. И овде је употребљена тибија овце и на исти начин зарезан и заглачен шиљак, али је чашница поткресана и заобљена а цело шило углачано (сл. 20). Иако ређе, и оваква шила се налазе међу словенским коштаним алаткама, у Румунији на пример у кућама VIII—IX века.²⁸ Сличних шила, обликом и начином израде, има и у слојевима античких насеља. Међутим, како је ово шило нађено у гробу средњовековне некрополе, и то женском, сасвим је сигурно да је својој власници служило за живота и да јој је стављено у гроб као лична својина, а можда и као обележје личног занимања.

19. — Опека какве су коришћене за глачање шила.

19. — Bricks used for polishing awls.

У гробу 34, уз кости леве карлице, а у пределу појаса, нађен је гвоздени предмет, фрагментован и доста кородiran (сл. 21). На једном крају је зашиљен а на другом се запажа квадратни пресек. Међу неким налазима, на одређеним налазиштима, овакви и слични предмети објашњени су као гвоздена шила²⁹, а у другим налазиштима, опет, као врхови гвоздених стрелица међу које можемо да убројимо и једну нађену у Брестовику³⁰ (сл. 22), која се чува у раносредњевековној збирци Народног музеја у Београду.

И на крају, последњи предмет нађен у гробу је једна оловна пломба — печат са очуваним каналом за провлачење врпце (сл. 21). Нажалост, пломба је доста оштећена, лева страна аверса и читава површина реверса, делови где су били натписи који би били веома важни како у објашњењу порекла печата тако и времена његовог настанка, недостају. Очувана је допојасна

представа светитеља који у десној руци држи копље, а у левој укращени округли штит. Чело светитеља покривено је коврчама а доњи део лица покривају карактеристични бркови и шиљата брада. Очи-

И поред свих изнетих података о начину укопавања, погребним обичајима и анализи појединачних предмета нађених у гробовима, коначни закључак о некрополи оставили бисмо после увида и анализе

20. — Шило из гроба 46.
20. — Awl from grave 46.

21. — Гвоздено шило или врх стрелице.
21. — Iron awl or arrow tip.

22. — Врх стрелице из Брестовика.
22. — Arrow tip from Brestovik.

гледно је да је представљен св. Теодор, од чијег имена је читко очувано само последње слово с. У представи св. Теодора зајмљиво је да су спојени елементи два начина његовог представљања — копље и штит карактеристични за печате и уопште

23. — Оловна пломба из гроба 33.
23. — Leaden seal from grave 33.

предмета нађених слободно у слоју, а за које се може претпоставити да су својевремено били у гробовима. Њих нема много, неколико наушница и неколико прстенова, наушнице карике и неколико карика за опасаче, по два дугмента и привеска, неколико појединачних перлица од стаклене пасте и четири нагрудна крста — приеска.

Три једноставне карике од овално савијене бронзане жице, растављених крајева (сл. 24) спадају у групу карика о којима смо говорили представљајући наушницу — карику нађену у гробу 19а. Њихови налази само потврђују да је овакав, једноставан украс, био доступан становницима Београда.

Облик мале, дosta деформисане наушнице са једним гранулираним коленцем (сл. 25) може да се упореди са једном наушницом из Костолца (сл. 26) и да се преко ње одреди временски и типолошки.³³ У Чехословачкој су овакве наушнице нађене на неколико некропола и тамошњи археолози закључуали су да је код њих била у употреби око 100 година, од половине

његове представе као светог ратника, какве знамо из IX—XI века³¹ и начин обликовања косе, бркова, браде као и одела за његове представе као светитеља, из времена XII века.³²

IX до половине X века за разлику од Мађарске, у којој је трајала 100 година дуже, све до половине XI века.³⁴ Наушница из Београдске некрополе нађена је на простору где је запажено неколико хоризо-

них у посебну, XII групу, уз објашњење да су производ кетлашке културе³⁵. У каталогу изложбе „Карантанско — кетлашки круг“ који је уз одговарајућу изложбу штампан у Љубљани 1974. године, овакве

24. — Каrike — наушнице нађене ван гробова.
24. — Hoops — earrings found outside the graves.

25. — Наушница са коленцем, ван гробова.
25. — Earring with granule wreath found outside the grave.

26. — Наушница са коленцем, Ко-
столац.
26. — Earring with granule wreath, Kostolac.

ната сахрањивања, те се може претпоставити да је током каснијих укопа избачена из неког од гробова најстаријег хоризонта сахрањивања. Нема разлога да њену појаву на Београдском граду, као и њену појаву међу српским становништвом уопште не посматрамо у оквиру времена као у наведеним земљама. Значи, овакав тип наушница се и код нас могао појавити од половине IX века, у време када се различним додацима и елементима покушавало да се обична карика на неки начин оплемени. Употреба овог типа наушнице овде у Београду, као и на осталим просторима Србије, највероватније није ишла даље од временске границе X века.

Бронзана карика са неколико петљи на доњем крају (сл. 27), о које су били закачени вертикални привесци сачињени од увијане жице (очуван само један), припада типу наушница које су до недавно биле познате са налазишта у Словенији и Далмацији, када је наша земља у питању. С обзиром на просторе на којима су налажене, као и по аналогијама где су тражене, овај тип наушница означен је као кетлашки украс, из круга кетлашке културе која је трајала од VIII do X века. На некрополи у Птују Ј. Корошец³⁶ је нашао 4 свакве наушнице у два гроба и у анализи накита са словенских некропола сврстао

наушнице (илустровани примерци из гроба 175/53 из Крања) стављени су у групу накита карантанско — кетлашког накита.³⁷ А у својој студији о материјалној култури

27. — Наушница са вертикал-
ним привесцима, ван гробо-
ва.
27. — Earring with vertical
pendants found outside the
grave.

Карантанских Словена П. Корошец³⁸ овакве наушнице назива карантанским и сврстава их у групу 2.1.a. Поред Птуја, нађене су још на Бледу и у Крању.

У Далмацији, у музејским збиркама, чувају се овакве наушнице са непознатих налазишта али су забележене и на више некропола које су систематски истраживана: Бискупија—Црквина, Книн—Плавно, Еиљане Доње-Беговача, Шибеник—Св. Лавро, Солин (Мравинци) — Главчине и Дањило—Шематориј. Д. Јеловина их је про-коментарисао као накит који је: „међу типично старохрватски накит на просторима између Зрмање и Цетине“ стигао из кетлашко — карантанске културе, а налазе кетлашке и карантанске културе у Далмацији датовао од половине VIII до X века.³⁹

Овакви и слични закључци о овом и неким другим типовима накита, могли су да стоје у време недовољно истражених сувремених налазишта, како у разним деловима Југославије тако и суседним земљама. У време када је по једном налазишту и његовом близком кругу називана одређена култура и одређивала се територија за коју је она била карактеристична, а све појаве накита из те „културе“ ван региона, географски и културно омеђених, сматране су као њихов импорт и проширен утицај. Но, ако се тако могло посматрати, мислити и закључивати на основу првих и скоро пионирских радова, данас, после многих истражених некропола, како код нас тако и у суседним земљама, мора се шире гледати на рас прострањеност поједињих типова накита.

Са повећаним бројем истражених некропола неслућено се проширила територија рас прострањености неких типова накита, те се њихова појава више не може ограничавати на уски регион везан за прво налазиште као основно извориште. У вези са већом рас прострањеном поједињих типова наушница, по њиховим налазима а у светлу нових открића, већ смо указивали у вези са налазима наросканих наушница у Србији као и наушницама — карикама са лоптастим завршецима.⁴⁰ Сада смо у прилици да сличне напомене учинимо и у вези са овим типом „кетлашких“ или „кетлашко-карантанских“ наушница. Осим њихових налаза у Словенији и Далмацији, у Србији је једна оваква наушница нађена и у Чечану а и на локалитетима у Македонији, да наведемо само св. Еразмо код Охрида.⁴¹ Ван Југославије

познате су и из Бугарске, и то из њеног јужног дела (Родопска област) а са некропола констатованим у местима Мишевско, Златоград, Абланица 1, Михаиловско и Туховишће. Све овде нађене наушнице датоване су у IX—XI век а на некрополама са хришћанским обредом сахрањивања.⁴²

Наушнице са вертикалним висуљцима од увијане жице (или нешто другачије обликованих привесака) посматране на овако проширену територију указују да никако нису могле бити импорт из једног одређеног круга (кетлашког или кетлашко-карантанског) у друге регионе, већ да су оне тип наушница који се из античке материјалне културе посредством романизованог становништва, проширио и на новонасељено словенско становништво. Основни тип ових наушница је луксузни антички украс за уши који познајемо не само по налазима из гробова античких некропола, већ и по портретима на сликама и мозаицима. Израђене од злата и са драгим и полудрагим камењем у луксузном накиту, већ у рановизантијском периоду имале су бројне копије израђене у мање атрактивном материјалу, а за потребе ширих слојева становништва. Из таквих примерака преузели су их и Словени и то посебно на оним просторима где су се аутохтони становници трајније одржали. То се, судећи по налазима оваквих наушница, додило како на северу тако и на југу И на крају, могли бисмо да закључимо да чаушница са омчастим завојцима о које су били прикачени вертикални висуљци од увијане жице нађена на простору Београдске некрополе није била ни импорт из круга кетлашко-карантанске културе а ни са простора јужне Македоније и јужне Бугарске. На свим просторима где је античка традиција живела непрекинуто, мора се код новодошавшег, у овом случају словенског становништва, очекивати појава неких облика накита, наравно изменљивог и прилагођеног онолико колико је то било неопходно у оквиру новог етноса, нових услова живота и нових могућности локалне производње. Ово гледиште које смо овде изнели никако није ново, оно је одавно забележено у нашој стручној литератури као „аутохтони елемент у словенском накиту“⁴³ а посебно је на ово дуго и успешно указивао проф. Ј. Ковачевић. До

сличних закључака дошао је и А. Киш у вези са местом кестхельске културе и проблемом континуитета римске културе у Панонији.¹⁴

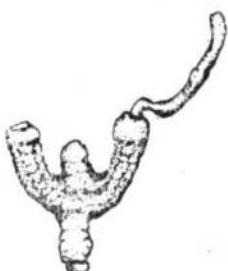
Из поремећених гробова највероватније потичу и четири гроздолике наушнице. О гроздоликовим наушницама, њиховом пореклу, производњи и распрострањености као и појединачним њиховим варијантама,писано је много и у страниј, а и у нашој

и начина израде. Од фино и прецизно изливене и гранулиране технике код примерка од сребра (сл. 28) до употребе бронзе и мање марљивог ливења код осталих примерака (сл. 29, 30). Но пре него што било шта закључимо у вези са налазом гроздоликих наушница на Београдској некрополи, морамо да укажемо на податак да ове четири гроздолике наушнице нису ни први а ни једини налази наушница овог

28. — Гроздолика наушница.

28. — Cluster type earring.

29. — Гроздолика наушница.

29. — Cluster type earring.

30. — Гроздолика наушница.

30. — Cluster type earring.

стручној литератури, те се овом приликом не бисмо враћали на понављање познатих чињеница. Обратићемо пажњу на њихове налазе на Београдском граду више као на потврду постојања одређеног културног хоризонта, уз покушај да их повежемо са неким аналогним примерцима из Србије, односно српског дела Подунавља.

Три гроздолике наушнице са Београдског града (сл. 28, 29, 30) припадају једној истој варијанти, док је четврта наушница другачија само по начину обликовања вертикалног привеска (сл. 31). Код гроздоликих наушница са Београдског града разлике се највише уочавају код материјала

типа са Београдске тврђаве. Још три гроздолике наушнице чувају се у Етнографском музеју у Београду, а две у Градском музеју у Сомбору.

Наушнице које се чувају у Етнографском музеју откупиле су С. Тројановић, а у Инвентарску књигу записано је да су сткупљене 1911. године и да су нађене на Београдској тврђави. Ове три наушнице више пута су до сада навођене у нашој стручној литератури, али никада све три нику биле и илустроване (сл. 32, 33, 34).¹⁵

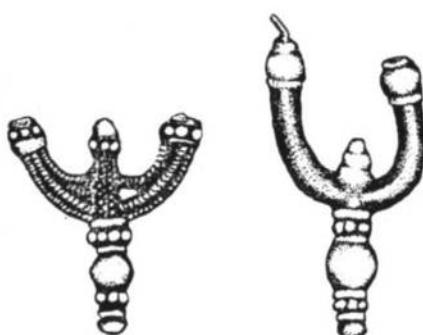
31. — Гроздолика наушница.

31. — Cluster type earring.

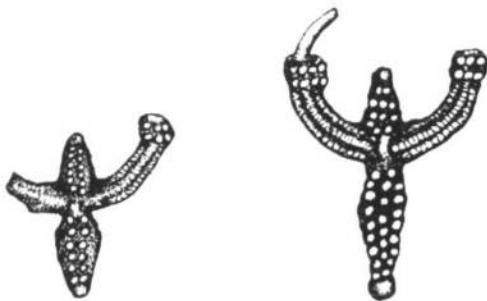
32, 33, 34. — Наушнице из Етнографског музеја.

32, 33, 34. — Earings from the Ethnographical Museum

Две од њих припадају класичном типу гроздоликих наушница и имају аналогије у напред наведеним наушницама са Београдске некрополе, а трећа наушница припада типу ливених наушница са четири ја-
годе.

Данас више не можемо да реконструи-
шемо који су се радови и коликог обима из-
водили 1911. године на Београдској тврђа-
ни, као ни прецизније да одредимо тачно
место њиховог налаза. Но будући да до
сада, осим на Доњем граду, ни на једном
другом простору Београдске тврђаве оне
нису налажене, можемо да претпоставимо
да су и оне нађене на Доњем граду.

35, 36. — Наушнице из Град-
ског музеја у Сомбору.

35, 36. — Earrings from the
Municipal Museum in Sombor.

У Градском музеју у Сомбору, међу
разнородним предметима Археолошке збир-
ке dr I. Freja⁴⁶, чува се и неколико при-
мерака накита из Београда, а међу њима
две гроздолике наушнице (сл. 35, 36). Оне
имају аналогије у напред навођеним при-
мерцима са Београдске тврђаве, те се могу
прикључити осталим примерцима и смат-
рати да са простора Београдске тврђаве до
сада знамо за укупно 8 примерака гроздо-
ликих наушница. А гроздолике наушнице је
словенски свет као што је то до-
бро познато, преузео из византијског на-
кита и оне су од половине IX века до по-
ловине XI века биле омиљен и највише
употребљаван и израђиван словенски на-
кит. Ово оквирно датовање, међутим, не
може се тако широко односити на све на-
ђене гроздолике наушнице, већ се сваки
појединачан налаз мора посматрати у ок-
виру свих осталих података за свако по-

јединачно налазиште па тако и за Бео-
град. А Београд се већ по свом географ-
ском положају и стратешком значају, раз-
вијао на месту које је било укључено у ис-
торијска збивања и на удару културних
утицаја, те се у његовим културним слоје-
вима може пратити и поступни развој сло-
венске материјалне културе. Што се тиче
јеременског одређивања нађених гроздоли-
ких наушница то се најбоље може учини-
ти преко аналогија. За наушницу нађену у
гробу број 41 (сл. 7) као и гроздолику нау-
шници (сл. 28) сигурно се може тврдити
да су коришћене од половине IX века и
да су се могле употребљавати до половине
X века. Међутим, с обзиром на место Бео-
градске некрополе и њену стратиграфију
о чему смо већ напред говорили, оне се
могу узети и као украс који је овде могао
да се користи све до краја X века. Све
остале наушнице, ливене у бронзи, бољом
или лошијом техником израде, припадају
времену када су гроздолике наушнице по-
стале увеклико мода и саставни део уоби-
чајеног словенског женског украса за гла-
ву а то је време X и почетка XI века. До
ког времена и у којој мери су се током XI
тека гроздолике наушнице одржале као
накит код житељки Београда тешко је ре-
ћи а то би се могло утврдити само на ос-
нову даљег истраживања ове или неке дру-
ге некрополе на Београдској тврђави.

Оно што је важно да се нагласи у вези
са налазом гроздоликих наушница на Бео-
градском граду јесте да се оне могу поре-
дити са гроздоликовим наушницама налаже-
ним у ближој и даљој околини Београда,
да поменемо Винчу, Брестовик, Ритопек,
Сеону и др (сл. 37—39). Неки примерци као
да су ливени у истим калупима, што упу-
ћује на закључак о постојању одређеног
центра у чијим се радионицама произво-
дио накит за потребе становништва одре-
ђеног региона. Београд је по своме месту
и значају могао да буде такав центар, на
шта упућују и неки налази. Пре свих на-
ушница деформисана при ливењу (сл. 30),
као и налаз специјалне глинене посуде у
словенском слоју каква се употребљавава-
ла за топљене метала у радионицама за
израду накита (сл. 40).

Четири прстена нађена ван гробова при-
падају сваки различитом типу. Један од
њих (сл. 42) исти је по облику и начину

израде као прстен нађен у гробу број 53, а разликују се само по орнаменту. Код овога је глава украшена по ободу орнаментом „окца“. Прстење сличног облика и орнаментисане главе нађено је на некрополи у Виничанима у Македонији а датовано је на основу осталог накита у IX—X век.⁴⁷

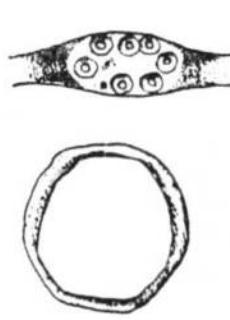
Бронзани прстен са купастом главом (сл. 41) познат је са више налазишта из Србије и Македоније⁴⁸ а сматра се обликом преузетим из антике који је у раном средњем веку, у овој и једној сличној варијанти, израђиван у X и XI веку. Овакво прстење

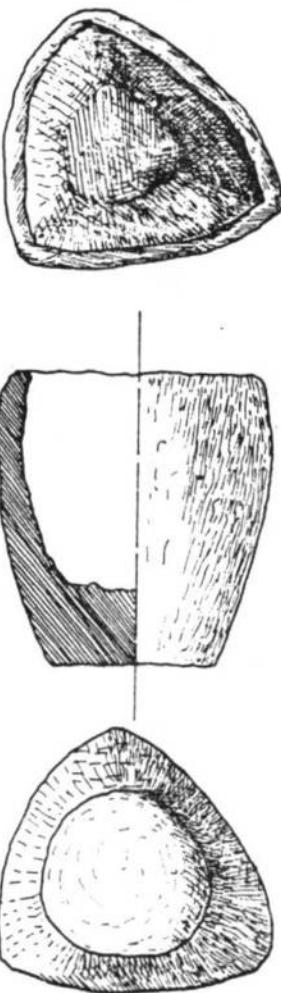
37, 38, 39. — Наушнице из околине Београда (Винча).
37, 38, 39. — Earrings from the vicinity of Belgrade, Vinča.

41. — Прстен, ван гробова.
41. — Finger ring found outside the grave.

42. — Прстен, ван гробова.
42. — Finger ring found outside the grave.

40. — Керамичке посуде за топљење метала.
40. — Ceramic vessels for melting metals.

43. — Прстен од жице.
43. — Wire finger ring.

ван наше земље налажено је још и у Румунији, Бугарској и Грчкој што доказује да је део Балканског полуострва био под јаким утицајем византијске културе и производње.

44. — Прстен из Вуковара, Лијева Бара.

44. — Finger ring from Vukovar, Lijeva Bara.

Делимично очуван бронзани прстен (сл. 43) или са свим елементима реконструкције направљен је од бронзане жице. Две нити од којих је обликована карика на раменима завршавају се као волуте, а глава је направљена од жице увијање у круг, као кућица пужа. Овај тип прстена не представља неки посебан и одређен тип средњовековног прстења већ се и за њега

рару у гробу 316 и датован у време X—XII века (сл. 44).⁵⁰

Тракасти прстен од сребрног лима и са закопчавањем на закивак (који недостаје) има ивице украшене радлом (сл. 45). Слично прстење налажено је и у околини Београда, а у мањем броју и на другим налазиштима у Србији. Међутим, најбројније прстење овога типа налажено је на некрополама у Далмацији где је датовано у X—XI век.⁵¹

Осим већ помињане карике за појас из гроба број 34, у слоју су нађене још четири карике (сл. 46). Оне само потврђују да је појас — ремен — опасач — био део мушкине ношње неких београдских становника.

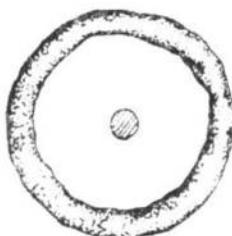
У слоју између гробова нађена је и једна бронзана прећица (сл. 47) која својим обликом одговара оној из гроба 34 (сл. 17) те се и за њу може претпоставити да је пре коришћена за закопчавање обуће а не појаса.

Два бронзана дугмета (сл. 48) одговарају типовима дугмади каква су се употребљавала у X и на почетку XI века а исто датовање се односи и на шупљи привесак у облику школјке (сл. 49). Неколико перлила од стаклене пасте (сл. 50), овако нађене појединачно, могу се сматрати само

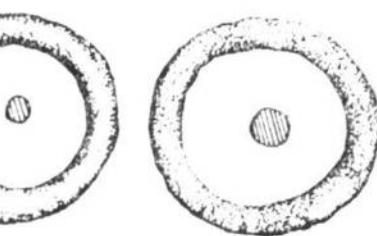
45. — Прстен са закивком.

45. — Finger ring with a rivet.

46. — Loops found outside the graves.

46. — Карике — ван гробова.

може сматрати да се у средњовековном материјалу појављује као један од облика античког прстења. У већ споменутој збирци dr I. Freja⁴⁹ у Градском музеју у Сомбору чува се један сличан прстен али датован у латен. Један прстен израђен од бронзе, нешто другачије обликованих рамена али на исти начин решене главе, чува се у Археолошком музеју у Загребу а нађен је на некрополи Лијева Бара у Вуко-

као потврда да су житељке Београда међу осталим украсима употребљавале и ниске од перли. Нешто више занимања побуђује перла династог облика какве се у нискама појединачно или у већем броју појављују од IX века (сл. 51).

Међу предметима нађеним ван гробова посебну пажњу побуђују четири крста — привеска. Сви су израђени од бронзе, ливени у једнodelним калупима и припада-

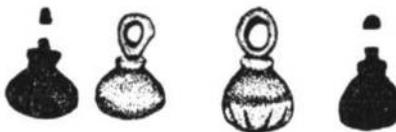
ју различитим типовима. Фрагментовани крст са лунулом изнад горњег вертикалног крака има аналогије међу крстовима IX века (сл. 52). Са налазишта у Србији познат је један овакав примерак из Ритопека⁵² а за још један који се чува у збирци Народног музеја у Београду не зна се место налаза.⁵³ Захваљујући налазима овак-

се и у угловима које заклапају кракови пластично наглашеног крста а по две и на крајевима горњег вертикалног и оба хоризонтална крака. Ивице између њих испуњене су јамицама. Лажне грануле имитирају полудраго камење којима су били украсени луксузни крстови израђени од злата а какав је вероватно и послужио као узор за резање калупа за ливење овог примерка. И овај тип крста познат је међу налазима XI века.

47. — Пређица ван гробова.

47. — Buckle found outside the grave.

48. — Два дугмета.

48. — Two buttons.

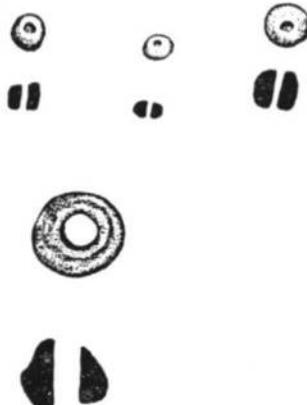

49. — Привезак.

49. — Pendant.

вих крстова на некрополи Лијева Бара у Вуковару и њиховом прецизном датовању од стране проф. З. Винског⁵⁴ могуће је било временски одредити како сличне примерке из Србије тако и овај са Београдског града у XI век.

Трећи и четврти крст спадају у групу крстова који на аверсној страни имају рељефну представу Распећа. Један од њих је скоро потпуно очуван, осим мањих оштећења алке изнад вертикалног крака. Христова глава обавијена повезом нагнута

50. — Перлице.

50. — Beads.

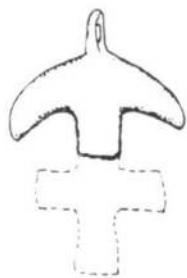
51. — Дињаста перла.

51. — Melon — like bead.

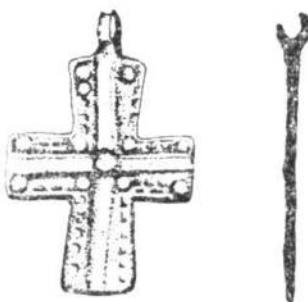
је на десну страну. Очи и нос пластично су наглашени а уста изведена урезаном танком цртам. Бедра Христова обавијена су перизомом а обнажена прса пластично обликована као и шаке окренутих дланова. Стопала ногу су окренута у десну односно леву страну. Доња ивица хоризонталне греде крста уз који је Христ усправљен пластично је наглашена (сл. 54). Димензије крста су $2 \times 2,3$ см. Четврти крст

Други крст привезак (сл. 3) има облик латинског крста иако су разлике међу краковима минималне. Ливењем је пластично наглашен крст чији кракови иду средином вертикалних и хоризонталних кракова, а на споју кракова је лажна гранула. Нешто мање ливене грануле налазе

52. — Крст са лунулом.

52. — Cross with lunule.

53. — Крст са лажним гранулама.

53. — Cross with false granules.

54. — Цело очуван крст са Распећем.

54. — Crucifix, whole.

55. — Фрагментован крст са Распећем.

55. — Crucifix, fragmented.

очуван је делимично, недостаје му карика изнад горњег вертикалног крака а и цео доњи крак. Крст је доста страдао од корозије али се по очуваној пластици разабире представа Распећа (сл. 55). Глава Христа благо је нагнута у десну страну, прса обнажена и раширене руке.

Цео очуван крст са представом Распећа има аналогије са једним крстом који се чува у Народном музеју у Београду,⁵⁵ нажалост без података о месту и условима налаза. По аналогијама са другим сличним крстовима, а на првом месту једним примерком из Румуније — Pacuile lui Soare⁵⁶ — овакви крстови привесци могу се датовати у XI век а то време сасвим одговара и крстовима са представом Распећа из Београда (сл. 54, 55).

Напред изнети подаци о начину сахрањивања и анализа нађених предмета у гробовима и ван њих дозвољавају да се о Београдској некрополи донесе неколико закључака. Пре свих да се овде, сасвим сигурно сахрањивало српско становништво Београда у времену између X и XI века, али неки налази, као наушница из гроба 41 (сл. 7), гроздолике наушнице (сл. 28—31) и наушница са једним гранулираним коленцем (сл. 25) указују да је са сахрањивањем на овом месту могло да отпочне већ од II половине IX века или самог његовог kraja. Налаз оловног печата (сл. 23) продолжава укопавање и до почетка XII века али то време може да се односи и на појединачне изузетке, обзиром да се на овом простору може пратити поново развој насеља управо од XII века.

Важан податак из ове некрополе је и тај да се овде сахрањивало хришћанско српско становништво о чему не сведоче само подаци положаја у којем су умрли сахрањивани већ и налази грудних крстова. Становништво које је овде сахрањивано познавало је и користило се предметима који су карактеристични за целокупну словенску материјалну културу. Ту пре свега мислимо на нађене гроздолике наушнице (сл. 7, 28—31, 32—34, 35, 36) и наушницу са гранулираним коленцем (сл. 25), неколико прстенова (сл. 10, 11, 12, 41) и наведене нагрудне крстове (сл. 52, 53, 54, 55). Али, осим тих предмета који су карактеристични за словенску материјалну културу, српски становници у Београду, живећи

одређено време заједно са или уз затечено ромејско становништво, прихватили су и део њихове културе што се огледа у неким предметима које су од њих прихватили и које су наставили да користе и па их производе и у вековима када се директан ромејски утицај изгубио. У такве предмете убројили бисмо наушницу са вертикалним привеском од увијане жице (сл. 27) и два бронзана прстена (сл. 42 и 43). Мали број нађених предмета ипак је довољан да се сквати да је српско становништво у Београду пролазило у свом развоју

кроз све ступњеве развоја словенске материјалне културе и да ова некропола представља важну карику у проучавању те културе у Србији и Југославији као и осталом словенском свету. Већ сами наговештаји да је накит био израђиван у Београду и да је евентуално одатле растуран међу становнике околних насеља довољан је разлог да о Београду, његовом становништву и њиховој улози у животу и култури овог подручја размишљамо као о важној компоненти живота и организовања српског становништва.

КАТАЛОГ ГРОБОВА

ГРОБ 1. Западно подграђе, сонда 1. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 23° ка југу. Став опружен. Руке опружене низ тело, десна шака под десним фемуrom. Чело главе и око скелета пободене античке опеке. Очувана дужина скелета 1,73 м. Изнад десног рамена нађена пређица (1). 1. Пређица од гвожђа, овалног облика и кратког трна. Дим. $5 \times 3,5$ см. Т. I/1.

ГРОБ 2. Западно подграђе, сонда 6. Слободно укопана одрасла особа, пол неодређен. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 12° ка југу. Став опружен. Обе руке савијене у лакту. Десна шака изнад леве карлице а лева шака у карлици. Потколеница десне ноге прекрштена преко леве. Очувана дужина скелета 1,47 м. Без налаза.

ГРОБ 3. Западно подграђе, сонда 6. Слободно укопана одрасла особа. Оријентација север—југ. Став бочни, ноге згрчene у десну страну. Лобања здробљена. Обе руке савијене у лакту са шакама на десном рамену. Очувана дужина скелета 0,88 м. Без налаза.

ГРОБ 4. Западно подграђе, сонда 6. Слободно укопана одрасла особа мушких пола. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 17° ка југу. Став опружен. Лобања оштећена, слабо очувана. Обе руке савијене у лакту и прекрштene преко груди. Очувана дужина скелета 1,86 м. Без налаза.

ГРОБ 5. Западно подграђе, сонда 6. Дно раке прокопано кроз раносредњовековну кућу. Слободно укопана одрасла женска особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 18° ка југу. Став опружен. Лобања благо окренута улево. Обе руке савијене у лакту са шакама изнад карлице. Испод горњег дела скелета и леве ноге траг даске. Очувана дужина скелета 1,88 м. Без налаза.

ГРОБ 6. Западно подграђе, сонда 6. Слободно укопано дете. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 9° ка југу. Став опружен, лобања благо улево. Руке савијене у лакту. Десна шака на грудима а лева у карлици. Очувана дужина скелета 0,44 см. Дно раке дим. $1,30 \times 0,70$ м, прокопано кроз под раносредњевековне куће. Уз десну ивицу гробне раке, око грудног коша пободен камен. Без налаза.

ГРОБ 7. Западно подграђе, сонда 4. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 5° ка југу. Став опружен. Лобања здробљена. Обе руке савијене у лакту са шакама под лактовима. Доњи део фемура и потколенице недостају. Очувана дужина скелета 1,20 м. Без налаза.

ГРОБ 8. Западно подграђе, сонда 4. Слободно укопана одрасла особа неодређеног пола. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 10° ка југу. Став опружен. Лобања ослоњена на потиљак. Обе руке савијене у лакту. Десна шака положена преко груди а лева изнад карлице. Изнад тртичне kostи нађен камен. Очувана дужина скелета 1,50 м.
Прилог: део доње вилице овце изнад груди, са леве стране.

ГРОБ 9. Западно подграђе. Сонда 2. Слободно укопано дете. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 9° ка југу. Став спружен, лобања повијена улево. Скелет скоро потпуно уништен осим лобање и неколико ребара. Очувана дужина скелета 0,45 м. Без налаза.

ГРОБ 10. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопано дете. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 15° ка западу. Став опружен. Лобања окренута улево. Десна рука савијена у лакту са шаком под ребрима,

ДР ГОРДАНА МАРЈАНОВИЋ-ВУЛОВИЋ

лева рука савијена у лакту са шаком под брадом. Очувана дужина скелета 1,20 м. Мањи камен постављен код чела лобање. Без налаза.

ГРОБ 11. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопано дете. Оријентација југозапад—североисток са кретањем од $10,5^\circ$ ка западу. Став опружен. Лобања повијена улево са каменом пободеним у висини чела. Скелет јако оштећен и већи део недостаје. Очувана дужина скелета 0,60 м. Без налаза.

ГРОБ 12. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопано дете. На месту су нађене кости здробљене лобање. Без налаза.

ГРОБ 13. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопана одрасла особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 16° ка југу. Став опружен. Лобања ослоњена на потиљак. Обе руке савијене у лакту. Десна шака под левим лактом, лева у карлици. Део карлице и кости ногу недостају. Очувана дужина скелета 0,75 м. Без налаза.

ГРОБ 14. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопана одрасла особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 11° ка југу. Став опружен. Скелет делимично очуван: лобања, део грудног коша и десне надлактице. Очувана дужина скелета 0,50 м. Без налаза.

ГРОБ 15. Западно подграђе, сонда 2. Слободно укопано дете. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 28° ка западу. Кости главе очуване. Без налаза.

ГРОБ 16. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 16° ка југу. Став опружен. Лобања недостаје. Обе руке савијене у лакту са шакама у карлици. Очувана дужина скелета 1,55 м. Без налаза.

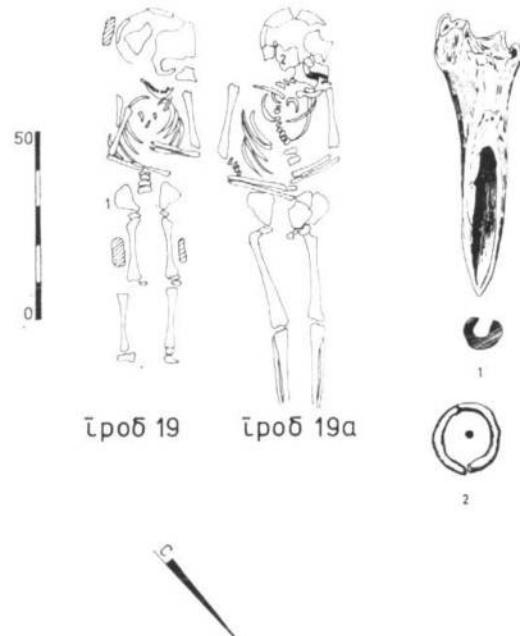
ГРОБ 17. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 2° ка југу. Став опружен. Лобања сасвим улево окренута. Обе руке савијене у лакту и са шаком у шаци положене на леву страну груди. Очувана дужина скелета 1,80 м. Без налаза.

ГРОБ 18. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопана одрасла женска особа. Оријентација југозапад—североисток. Став опружен. Откопане само кости ногу. Очувана дужина 0,80 м. Без налаза.

ГРОБ 19. Доњи град, сонда 3/73 двојни гроб. Слободно укопана два детета (инфранс II). Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 16° ка југу. Став опружен. Лобања повијена улево. Руке савијене у лакту и прекрштене преко груди. Са десне стране лобање и оба фемура пободен по део опеке. Са десне стране карлице нађено коштано шило (1). Очувана дужина скелета 0,89 м.

1. Коштано шило израђено глачањем тибие овце. D-7,6 см. T. I/2.

ГРОБ 19а. Доњи град, сонда 3/73. Двојни гроб. Слободно укопано дете (инфранс II) у двојну раку. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 19° ка југу. Став опружен, лобања повијена улево. Обе руке савијене

не у лакту са шакама на карлици. Очувана дужина скелета 1,10 м. Са десне стране лобање нађена карика (1).

1. Мања карика од овално савијене ба-карне жице. Крајеви се додирују. R-1,8 × 1,5 см. T. I/3.

ГРОБ 20. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопана старија женска особа. Став био опружен, скелет оштећен прокопавањем отпадне јаме са материјалом пуног средњег века. Очувана горња половина скелета дужином од 0,55 м. Лобања окренута улево. Без налаза.

ГРОБ 21. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 21° ка југу. Став опружен. Лобања повијена улево. Обе руке савијене у лакту са шакама на стомаку. Очувана дужина скелета 1,38 м. Без налаза.

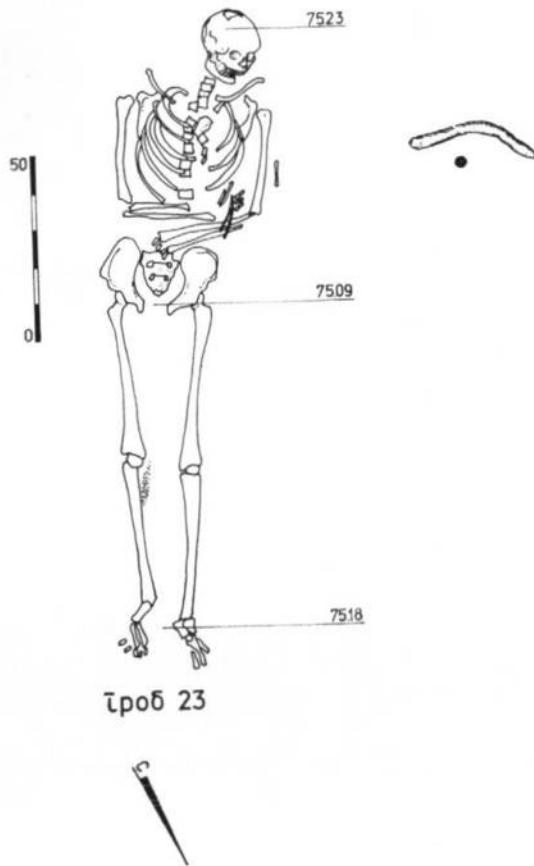
ГРОБ 22. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Став опружен. Ископане само кости ногу. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 20° ка југу. Очувана дужина скелета 1,05 м. Без налаза.

ГРОБ 23. Доњи град, сонда 3/73. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 12° ка југу. Став опружен. Лобања окренута уле-

РАНОСРЕДЊОВЕКОВНА НЕКРОПОЛА НА ДОЊЕМ ГРАДУ БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

во. Обе руке савијене у лакту са шакама на грудима (десна) и у карлици (леви). Изнад и око скелета било је више виноградарских пу-

копани само делови потколенице и стопала. Оријентација југозапад—североисток. Без налаза.

жева. Очувана дужина скелета 1,76 м. Са десне стране карлице нађен је део игле која би могла да буде и трн прећице (1).

1. Игла-трн од бронзе, квадратног пресека. D-3,20 см. T. I/4.

ГРОБ 24. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопана одрасла мушка особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 5° ка југу. Став опружен. Лобања ослоњена на потиљак. Десна рука савијена са шаком на карлици. Кости десне ноге оштећене копањем грбне раке за гроб 23. Очувана дужина скелета 1,65 м.
Прилог: поред левог фемура и између оба фемура више виноградарских пужева.

ГРОБ 25. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопана одрасла особа, пол неодређен. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 9° ка југу. Откопане само кости ногу. Очувана дужина 0,75 м. Без налаза.

ГРОБ 26. Доњи град, сонда 3/73—74. Од скелета одрасле особе неодређеног пола от-

копани само делови потколенице и стопала. Оријентација југозапад—североисток. Без налаза.

ГРОБ 27. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопано дете. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 7° ка југу. Став опружен. Скелет оштећен прокопавањем отпадне јаме. Очувана дужина скелета 0,63 м. Без налаза.

ГРОБ 28. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопана одрасла особа, пол неодређен. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 8° ка југу. Откопани само делови фемура, потколенице и кости стопала. Очувана дужина 0,70 м. Без налаза.

ГРОБ 29. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопана одрасла женска особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 8° ка југу. Став опружен. Лобања повијена удесно. Руке савијене у лакту и прекрштене на грудима. Десна рука поремећена. Доњи део ногу оштећен. Очувана дужина скелета 1,10 м.

Прилог: Изнад скелета, у групи, нађени виноградарски пужеви који остављају утисак да су овде намерно постављени као жртвена храна.

ГРОБ 30. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопана одрасла женска особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 8° ка југу. Став опружен. Лобања повијена улево. Обе руке савијене у лакту са шакама ниско на грудима. Очувана дужина скелета 0,88 м. За разлику од осталих гробова, код овога је делимично могла да се запази грбна рака у профилу сонде. Димензије раке од главе до краја карлице износиле су 0,80 × 0,50 м.

Прилог: Са десне стране карлице живо-тињска кост.

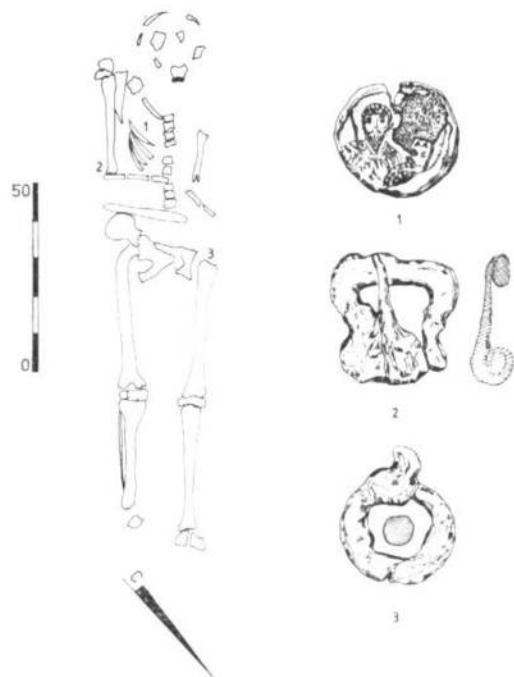
ГРОБ 31. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопана одрасла женска особа. Откопане само кости ногу. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 4° ка југу. Став опружен. Очувана дужина 0,83 м. Без налаза.

ГРОБ 32. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопана одрасла мушка особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем 1° ка југу. Став опружен. Лобања повијена улево. Скелет откопан само до краја грудног коша, остали део уништен укопавањем отпадне јаме. Десна рука савијена у лакту са шаком на десном рамену. Лева рука била савијена у лакту са шаком на грудима. Очувана дужина скелета 0,70 м. Без налаза.

ГРОБ 33. Доњи град, сонда 3/73—74. Слободно укопана млађа мушка особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 2° степена ка југу. Став опружен. Лобања положена на потиљак, јако оштећена. Обе руке савијене у лакту и прекрштене на грудима. Лева рука поремећена. Очувана дужина скелета 1,43 м. На грудима, са десне стране нађен оловни печат (1), у висини лакта десне руке једна

пређица (25), а са леве стране карлице друга пређица (3).

1. Оловни печат кроз чију средину иде канал за провлачење нити. На аверсу представа св. Теодор са штитом и копљем и три слова од натписа. Реверс, на којем је био натпис потпуно оштећен. R-3,1 cm, T. I/7.

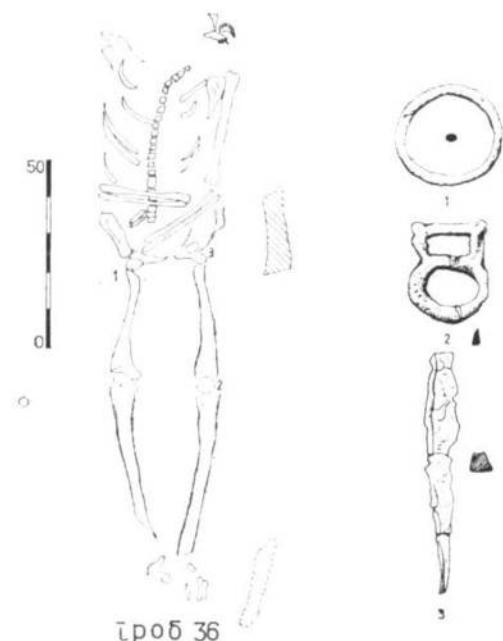
Гроб 33

2. Гвоздена пређица у облику лире. Дим. $3 \times 3,3$ см. Т. I/5.
3. Овална гвоздена пређица, трн оштећен, R-3, X 2,5 см. Т. I/6.

ГРОБ 34. Доњи град, сонда 1/74. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 5° ка југу. Став опружен. Лобања делимично оштећена укопавањем раке за гроб број 35 и постављена са леве стране, уз ноге покојника у том гробу. Обе руке савијене у лакту и прегрштене изнад карлице. Очувана дужина скелета 1,50 м. Поред карлице, са леве стране, као и поред стопала леве ноге пободен комад опеке. Испод десне карлице нађена алка (1), са леве стране карлице шило (3) а поред чашице левог колена пређица (2).

1. Овална карика — алка од бронзе, део појаса. Дим. 2,9 см. Т. I/7.
2. Пређица у облику лире, ливена у бронзи. Три недостаје. Дим. $2,6 \times 2,1$ см. Т. I/9.
3. Ковано шило од гвожђа са незнаним остацима дрвета од дршке у коју је било усађено d-6,4 см. Т. I/10.

ГРОБ 35. Доњи град, сонда 1/74. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток. Став опружен. Обе руке савијене у лакту. Десна шака над карлицом, са леве стране. Чело главе пободена два камена, а неколико око стопала. Копање раке за овај гроб пореметио скелет из гроба 34. Очувана дужина 1,60 м. Без налаза.

Гроб 36

ГРОБ 36. Доњи град, сонда 1/74. Слободно укопана одрасла мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од $8,5^{\circ}$ ка западу. Став опружен. Лобања ослонјена на потиљак. Десна рука савијена у лакту са шаком на грудима. Лева рука недостаје, осим шаке под десним лактом. Очувана дужина скелета 1,53. Без налаза.

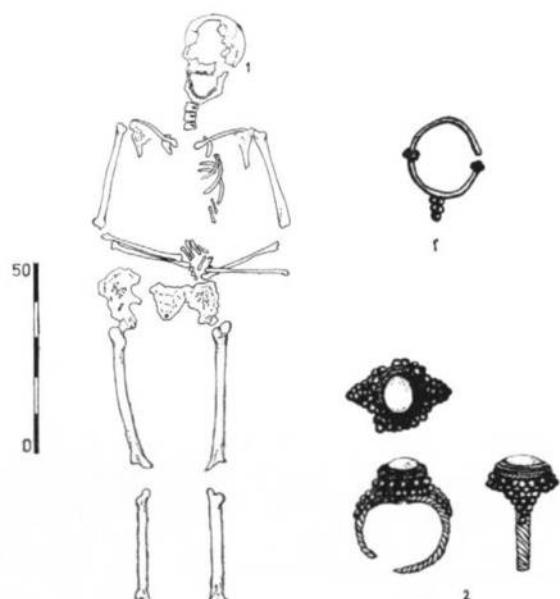
ГРОБ 37. Доњи град, сонда 1/74. Слободно укопана старија мушкица особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од $8,5^{\circ}$ ка западу. Став опружен. Недостаје лобања као и кости подколеница. Обе руке савијене у лакту. Десна косо постављена преко груди а лева у висини карлице. Очувана дужина скелета 1,05 м. Са леве стране скелета, у висини фемура пободен камен. Без налаза.

ГРОБ 38. Западно подграђе, сонда 2/73—74. Слободно укопано дете.

РАНОСРЕДЊОВЕКОВНА НЕКРОПОЛА НА ДОЊЕМ ГРАДУ БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

ГРОБ 39. Западно подграђе, сонда 2/73—74. Слободно укопано дете. Оријентација југозапад—североисток. Став опружен. Лобања ослоњена на потиљак. Скелет јако оштећен.

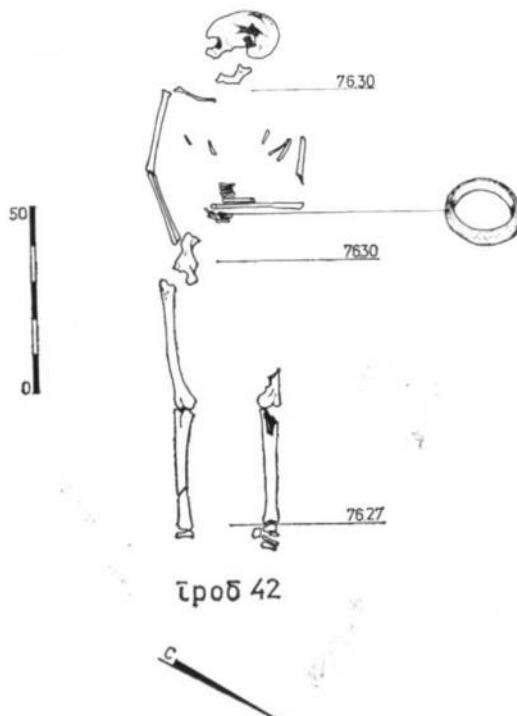
ГРОБ 40. Доњи град, квадрат С/IV—V. Слободно укопана старија женска особа. Оријентација југозапад—североисток. Став опружен. Лобања оштећена. Десна рука опружена низ тело. Лева савијена у лакту са шаком у карлици. Скелет оштећен накнадним копањем јаме за кречану. Очувана дужина скелета 0,53 м. Без налаза.

ГРОБ 41. Доњи град, квадрат С/V. Слободно укопана одрасла женска особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 2° ка југу. Став опружен. Лобања ослоњена на потиљак. Обе руке савијене у лакту са шакама прекрштеним на грудима. Очувана дужина скелета 1,55 м. Са леве стране лобање нађена наушница (1) а на шаци десне руке прстен (2).

1. Сребрна ливена гроздолика наушница са вертикалним привеском и два бочна коленца. Н-3 см. Т. I/11.
2. Сребрни прстен рађен у технички филиграна и гранулације. Увијена карика, глава богато украсена гранулама, упреденом жицом и плавом стакленом пастом Rk-2 см. Т. I/12.

ГРОБ 42. Доњи град, квадрат С/III. Слободно укопана одрасла женска особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 17° ка југу. Став опружен. Лобања повијена удесно. Десна рука савијена у лакту са ша-

ком изнад карлице. Лева рука савијена у лакту са шаком ниско на грудима. Скелет јако оштећен, очувана дужина 1,45 м. На шаци десне руке нађен прстен (1).

1. Прстен-карика ливен у бронзи. Пресек облика »D«. R-2 см. Т. I/13.

ГРОБ 43. Доњи град, квадрат С/III. Поремећен скелет одрасле особе женског пола. Слободно укопан. Очуван део лобање и фемура.

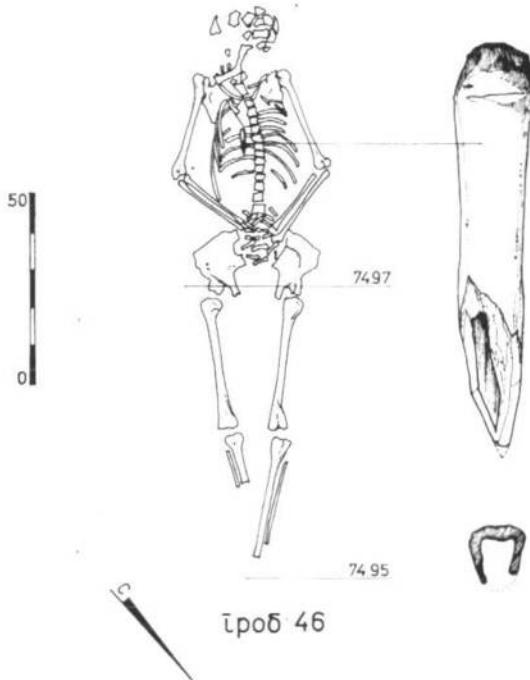
ГРОБ 44. Доњи град, квадрат С/III—D/III. Слободно укопана одрасла женска особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 7° ка југу. Лобања, леви део грудног коша и кости леве руке недостају. Став опружен. Десна рука савијена у лакту са шаком на десном рамену. Очувана дужина скелета 1,55 м. Без налаза.

ГРОБ 45. Доњи град, квадрат Е/V. Слободно укопана одрасла особа, пол неодређен. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 2° ка западу. Став опружен. Лобања повијена удесно. Десна рука савијена у лакту са шаком у карлици. Лева половина скелета залази у профил. Очувана дужина скелета 0,68 м. Без налаза.

ГРОБ 46. Доњи град, квадрат С/V. Слободно укопана одрасла женска особа. Оријен-

тација југозапад—североисток са скретањем од 5° ка западу. Став опружен. Лобања повијена удесно, горњи део здробљен. Обе руке савијене у лакту са шакама на карлици. Де-

7499

сна потколеница оштећена. Очувана дужина скелета 1,14 м. На грудима, са десне стране нађено коштано шило (1).

1. Коштано шило израђено од тибије говечета. Зашиљено на једном крају и јако углачано, D-10,5 см. T. I/15.

ГРОБ 47. Слободно укопана старија женска особа. Оријентација исток—запад са скретањем од 22° ка северу. Гроб укопан у остатке урушене античке грађевине услед чега је од креча јако страдао. Очувана дужина скелета 1,05 м. Без налаза.

ГРОБ 48. Доњи град, квадрат С/III. Слободно укопана одрасла особа, пол неодређен. На месту укопа остале су само кости стопала десне ноге и потколенице и стопала леве ноге. Без налаза.

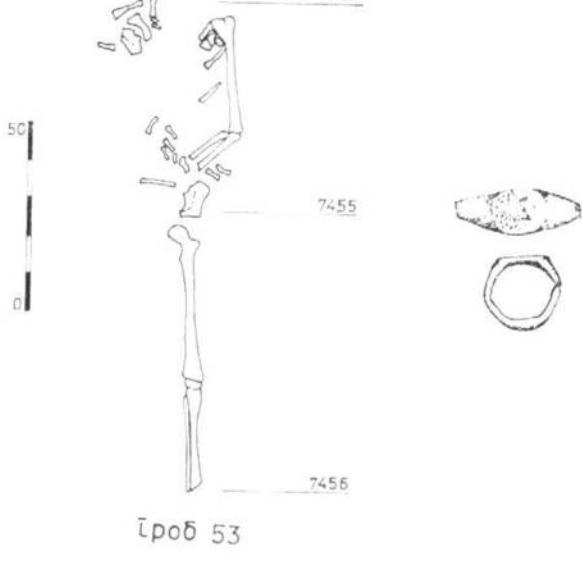
ГРОБ 49. Доњи град, квадрат С/III. Уз тачку C2 нађене кости здробљене лобање. Траг укопа очуван у профилу. Без налаза.

ГРОБ 50. Доњи град, квадрат С/III. Слободно укопано дете. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 39° ка југу. Став опружен, лобања повијено улево, здробљена. Десна рука савијена у лакту са шаком на грудима. Лева рука као и доњи део скелета оштећени укопавањем отпадне јаме број 45. Очувана дужина скелета 0,50 м. Без налаза.

ГРОБ 51. Доњи град, квадрат Е IV. Слободно укопана млађа особа, пол неодређен. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 13° ка југу. Став опружен. Највећи део скелета залази под профил e3—e4 без могућности провере. Без налаза.

ГРОБ 52. Доњи град, квадрат D VI. Слободно укопано дете, минимално очувана фрагментована лобања и надлактице. Е/I. Слобод-

7457

ГРОБ 53. Доњи град, квадрат Е/I. Слободно укопана одрасла мушкија особа. Оријентација југозапад—североисток са скретањем од 2° ка југу. Став опружен. Лобања здробљена а скелет јако оштећен и највећи део његов недостаје. Очувана шака десне руке положена у карлицу, кости леве руке и леве ноге. Лева рука савијена у лакту са шаком у карлици. Очувана дужина скелета 1,00 м. На шаци десне руке нађен прстен (1).

1. Прстен ливен од бакра. Пуна карика и елипсоидна глава са урезаним пентаграмом са чије десне стране су ситни убоди. R-2 см. T. I/14.

ГРОБ 54. Доњи град, квадрат Е/I. Слободно укопан скелет одрасле особе неодређеног пола. Скелет јако оштећен накнадним укопавањем стамбеног објекта из XVII века. На месту где су нађене поломљене људске кости нађена и наушница (1), за коју се претпоставља да је припадала поремећеном скелету.

1. Наушница — карика са закопчавањем на петљу. Доњи део карике украсен намотајима филигранске бакарне жице. R-2,5 см. T. I/16.

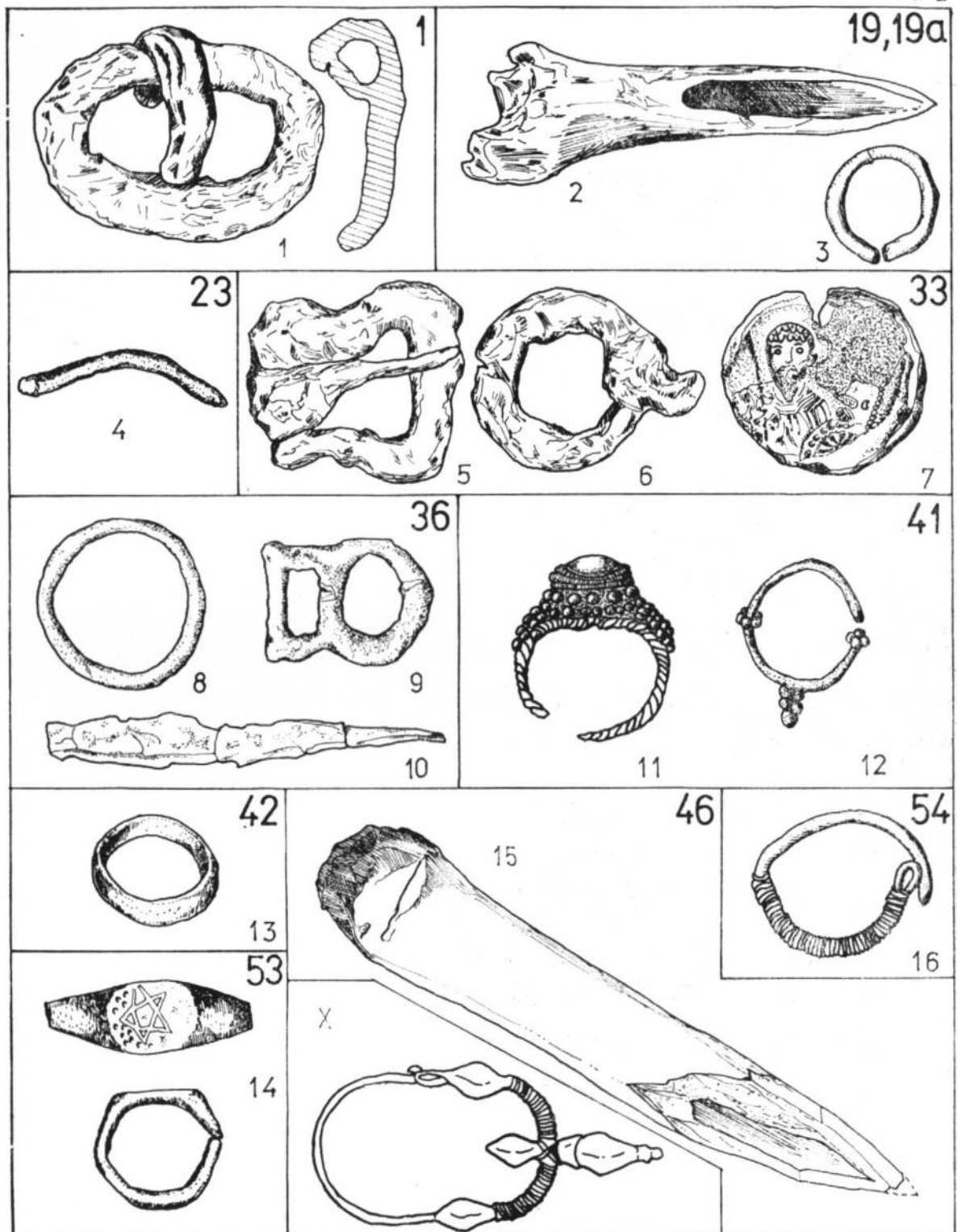

Таблица I. — Налази из гробова.

Plate I. — Finds from graves.

НАПОМЕНЕ

¹ У другом и континуираном коришћењу простора Београдске тврђаве појединачни њени делови су доживљавали промене не само у начину коришћења него и у начину организације. У време када је вршено сахрањивање, простор под падином био је јединствен, касније у средњем веку подељен и бедемима ограничен (Западно подграђе и Доњи град), а од краја XVII века опет је уједињен и појављује се углавном под називом Доња Варош или Доњи град. У документацији археолошких ископавања углавно се користе средњевековни називи, па се отуда издвојено наводе Западно подграђе и Доњи град.

² Осим ове некрополе на Доњем граду констатована је и средњевековна некропола на Горњем граду, најпре радовима Д. Јовановића и М. и Д. Гараџанин а затим је потврђена ископавањима М. Бајаловић-Хаци-Пешић.

³ Г. Марјановић-Вујовић, Најстарије словенско насеље у Београду, Годишњак града Београда XXV, Београд 1978, 7—14.

⁴ Г. Марјановић-Вујовић, Пристаништа Београдског града, Београд 1970.

⁵ Марија Бајаловић-Хаци-Пешић, Накит VIII—XVIII века, Београд 1984, 73. Т. 11/11.

⁶ Резултати ископавања на Западном подграђу публиковани су у Археолошком прегледу: G. Marjanović-Vujović, Zapadno podgradje Beogradskog grada, AP 13, Beograd 1971, 191—196; иста у Utvrđenje Zapadnog podgrađa i Donji grad, AP 15, Beograd 1973; 91—96; иста у: Slavic Beograd, Balcanoslavica 2, Prilep 1974. 9—15.

⁷ Резултати ископавања на Доњем граду публиковани су такође у извештајима у Археолошком прегледу: G. Marjanović-Vujović, Utvrđenje zapadnog podgradja i Donji grad, AP 15, Beograd 1973, 91—96; иста у: Beogradska podgrada, AP 16, Beograd 1974, 117—120, иста у: Podgrađa Beogradskog grada, AP 18, Beograd 1976, 113—115; иста у: Srednjovekovna naselja Beogradskog grada, AP 19, Beograd 1977, 99—101; иста у: Naselja na Donjem gradu Beogradske tvrdave, AP 20, Beograd 1978, 111—113.

⁸ С. Живановић, Антрополошки налази из српске некрополе у Трњану, ZNN IX—X, Београд 1979, 159—175.

⁹ О коришћењу одређених парцела на средњевековним некрополама утврдили смо на више некропола, као Трњане, Винча, Вајуга. Види о томе: Г. Марјановић-Вујовић, Трњане, Београд 1984, 66.

¹⁰ Г. Марјановић-Вујовић, Где је био манастир Винча у Винчи, Старинар XXX/1980. 200.

¹¹ Г. Марјановић-Вујовић, Трњане, Београд 1984, 66—68.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ У мом чланку, штампаном без ауторске коректуре: Средњовековна насеља на прос-

Ситуација некрополе.
Situation of the necropolis.

+a₃

+a₂

+a₁

+a₀

B

b₃

b₂

b₁

b₀

C

c₃

c₂

c₀

D

d₃

d₂

d₁

d₀

E

e₃

e₂

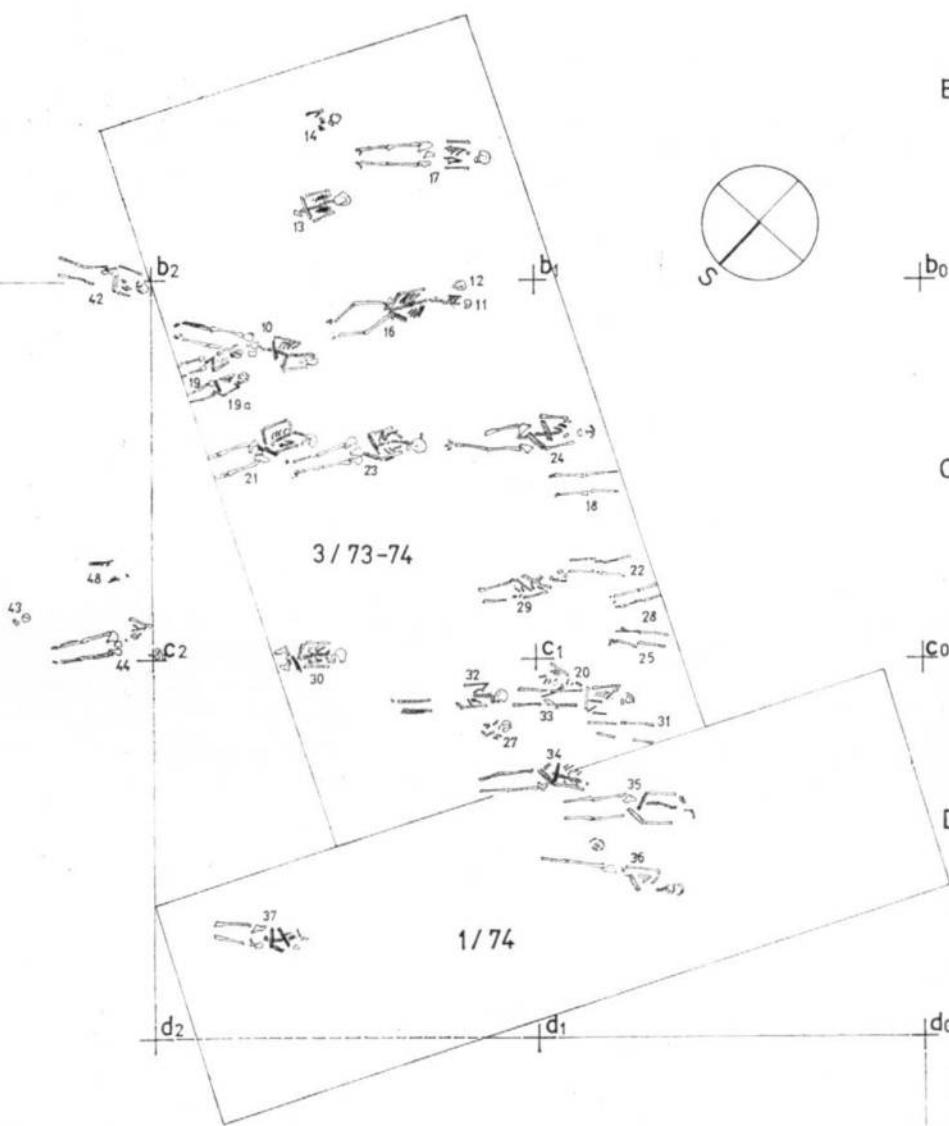
e₁

e₀

III

II

I

торима Београдске тврђаве (по резултатима археолошких ископавања, Београдска тврђава у прошлости, садашњости и будућности, Београд, 1988, 133, сл. 3 у низу других грешака поткрада се и грешка у наведеном броју гроба где је ова научница нађена (гроб 40) као и датовање X—XI век. Тачан број гроба је 41 а време њене употребе IX—X в.

¹⁵ V. Hrubý, Staré Mesto, Praha 1955, 230—231.

¹⁶ Поменута научница нађена је у Брестовику у грому број 288, инв. број 3021.

¹⁷ V. Hrubý, op. cit., 233—234.

¹⁸ Д. Минић — М. Томић, Остава средњевековног накита из Великог градишта, Старијар XXIII, Београд 1972, 125—129.

¹⁹ С. Ерцеговић-Павловић, Гроздолике византијске научнице у Србији, Старијар XVIII, Београд 1967, Т. II/1.

²⁰ С. Ерцеговић-Павловић, Средњовековна некропола у Нишу, Старијар XXVII, Београд 1977, Т. IX/2.

²¹ Д. Петровић, Средњовековна некропола на Донијском Бруду, Старијар XIII—XIV, Београд 1965, сл. 10/3.

²² G. Marjanović-Vujović, Necropole medievale Vinča, Inventaria Archaeologica 22, Beograd 1979, Y 217.

²³ Г. Марјановић-Вујовић, Трњане, оп. цит, сл. 187.

²⁴ D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, Split 1976, 106—107.

²⁵ A. Točík, Trnovec nad Váhom Horný Jatov, Importantes Sites Slaves en Slovaque, Bratislava 1978, 259—263, сл. 108.

²⁶ Ж. Въжарова, Славяни и прабългари, София 1976, 374—377.

²⁷ Г. Марјановић-Вујовић, Словенски Београд, Историја Београда књ. I, 296, сл. 2.

²⁸ M. Comşa, Cultura materială veche Românească, Bucureşti 1978, 53—54.

²⁹ V. Hrubý, op. cit. T. 70/11, K. Vinski Gasparini—S. Ercegović, Rano-srednjovekovno groblje u Brodskom Drenovcu, Vjesnik AMZ I, Zagreb 1958, 155.

³⁰ Средњовековни инв. Народног музеја књ. I инв. број 2091.

³¹ G. Schlumberger, Sigillographie de l' empire byzantin, Paris, 1884, 157/1;

³² L. Bouras, The Cross of Adrianopole, Athenes 1979, 22 и даље: Л. Хускинадзе, Византински крст из Мацхвариши, Зограф 15, Београд 1984, 39—40, сл. 23.

³³ Средњовековни инвентар Народног музеја, књ. I, инв. број 636.

³⁴ V. Hrubý, op. cit. T. 78/1—2.

³⁵ J. Korošec, Staroslovensko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1950, 61.

³⁶ J. Korošec, Staroslovenska grobišča v Severni Sloveniji, Celje 1947, 64.

³⁷ V. Šribar—V. Stare, Karantan-sko-ketlaški kulturni krog, Ljubljana 1974. Т. 4 grob 173/53.

³⁸ П. Корошец, Zgodnjegredjevačka arheološka slika Karantinskih Slovanov, Ljubljana 1979, SAZIU, Dela 22/11, 190—191.

³⁹ D. Jelovina, op. cit., 103—104.

⁴⁰ Г. Марјановић-Вујовић, Распрострањеност научница наросканог типа у Србији, Старијар XXXVIII, Београд 1978, 101—108; иста у: Средњовековне некрополе у Србији евидентиране кроз археолошка ископавања, Старијар XXXVII, Београд 1987, 200.

⁴¹ B. Јовановић, Über den frühmittelalterlichen Schmuck von Čečan auf Kosovo, Balcanoslavica 5, Прилеп 1976, 23—41, Т. I; B. Маленко, Раносредновековна материјална култура во Охрид, Охрид — прва књига, Охрид 1986, 294—297, Т. VIII/3.

⁴² Ж. Ђајрова, оп. цит.

⁴³ М. Гараџанин—Ј. Ковачевић, Преглед материјалне културе јужних Словена, Београд 1950, 141.

⁴⁴ A. Kiss, A Keszthelő — Kultúra Helye a Pannóniai Római Kontinuitás Kéredésében, Különlöamat az Archaeologiai Sztesítő 95, Budapest 1968, 93—101.

⁴⁵ Д. Јовановић, М. Гараџанин, Д. Гараџанин, Откопавање у Београдској тврђави у 1948. години, Старијар II, Београд 1951, 262.

⁴⁶ I. Nad—P. Nadj, Arheološka zbirka dr Imre Freö-a, Sombor 1964, 40, кат. 159 и 158, LV/1, 6.

⁴⁷ М. Ђоровић-Љубинковић, Виничани, Зборник посветен на Бошко Бабик, Прилеп 1986, 133—136, сл. 1.

⁴⁸ В. Јовановић, Прилог проучавању средњовековног прстена у СР Србији и СР Македонији, Годишњак града Београда XXV, Београд 1978, 67—82.

⁴⁹ И. Нађ—П. Нађ, оп. цит, Т. XIX/4.

⁵⁰ Z. Vinski, Ausgrabungen in Vukovar, Archaeologia Iugoslavica III, Beograd 1959, 99—108, Т. XXXIX/39.

⁵¹ D. Jelovina, оп. цит, 106—107.

⁵² Г. Марјановић-Вујовић, Крстови VI—XII века, Београд 1987, 54, каталогски број 58.

⁵³ Ibid, каталогски број 59.

⁵⁴ Z. Vinski, O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3 serija, sv. IV, Zagreb 1970, 55, Т. IV/6—7.

⁵⁵ Г. Марјановић-Вујовић, оп. цит, каталогски број 51.

⁵⁶ F. Diaconu, Obiecte de podoba, Pacuiul lui Soare I, Bucuresti 1972, fig. 102/2.

AN EARLY MEDIEVAL NECROPOLIS SITUATED IN THE LOWER
TOWN OF THE BELGRADE FORTRESS

Gordana Marjanović-Vujović

In the period 1970—1978 in the Lower Town of the Belgrade Fortress was researched a part of an early medieval necropolis of the Serbian inhabitants of Belgrade through trial and systematic excavations. The necropolis was found on the Sava slope and flat ground below it (fig. 1) in the place mostly used, before and afterwards, as a dwelling area. At first here had lived Romaioians and in the same place the first Slavic inhabitants — Serbsdug in their dwellings. Fifty five skeletal graves in total have been researched. The deceased were laid direct on the bottom of the grave pit and the only exception to this rule was noticed in grave 8, in which, under the skeleton, there were traces of boards (fig. 3). Grave constructions above the pit were not found, but on some places around the skeletons there were single or fragments of Roman bricks and stones. The orientation of all the researched skeletons was southwest-northeast with stronger declining of the head toward the south, which can be explained by the place chosen for burial and its configuration. The deceased were buried in extended position with arms crossed on the chest and the only exception is grave 3, where the skeleton was found in flexed position. Bearing in mind the position of arms, finds of cruciform pendants and the data from written sources, it is quite certain that the population buried here was Christian, although there are also some traces of paganism, e.g. the remains of food proved by sheep bones and snail shells (fig. 3, 4, 5).

The archaeological material was found in 12 graves and several objects were unearthed in the layer, among the graves, so it is possible that they derive from the graves which were disturbed by later penetration of dwelling horizons until the end of the eighteenth century. The grave inventory may be classified in several groups: jewelry, tools, belt mounts and seals. Among the jewelry should be ranged earrings and finger rings, two bone and one metal awls, as well as several buckles and loops for belts. Of earrings two hoops (fig. 6 and 8) and a cluster type silver earring (fig. 7) were found. This type of cluster-like earrings is ranged among the earliest cluster type earrings which appeared at the mid-ninth century and were in use until the mid-tenth century. Taking into consideration the stratigraphy of the site foreseen for burial, the earring from the Belgrade Town might have been in use even up to the end of the tenth century. Two finger rings cast in bronze (fig. 11, 12), as to their appearance and form, fit into the period tenth-eleventh centuries, while the third finger ring of silver and glass paste, found together with cluster-like earring (fig. 7) in grave 41 certainly may be considered a product of the tenth century (fig. 10).

Two bone awls (fig. 19, 20) were found in female graves and the third, the iron awl, was found in a male grave. Doubt should be expressed whether this iron awl had been used as an awl or whether a highly corroded tip of an arrow is in question. Iron buckles, as well as loops are characteristic parts of leather belts, which were, however, not in frequent use among Slavic populations. Their finds in Belgrade confirm earlier noticing that the parts for belt were more often found in necropolises around the towns or in their immediate vicinity.

Of the objects found outside the graves, there are several to which special attention should be paid e.g. cluster type earrings (fig. 28—31), an earring with granule wreath (fig. 25) and an earring with coiled wire pendant (fig. 27). The earring with granule wreath and cluster type earrings may be ranged in the early decorative parts of Slavic jewelry in use from the mid-ninth until the tenth centuries. One of the excavated finger rings has similarities with the ring from grave 53 (fig. 41), while the others are copies of antique finger rings (fig. 42, 43). Buttons (fig. 48), a bronze pendant (fig. 49) and individual beads (fig. 50, 51) fit into the time of the other finds, tenth-eleventh centuries, as far as their form is concerned. Of particular interest are the cruciform pendants, whose form and way of work range them in the eleventh century. Two of them have in relief a representation of crucifix on the obverse. It is interesting to note that on both crosses Christ is wrapped around the hips by the perisoma (although one of the crosses is fragmented, the way in which Christ's chest is uncovered clearly denotes that it was similar to the preserved whole cross) (fig. 54, 55).

On the basis of the data concerning interment and burial rites, as well as excavated archaeological material, we may say for this Belgrade necropolis that there was practiced burial of Serbian inhabitants by all means in the period tenth-eleventh centuries. The find of cluster-like earring from grave 41, as well as of earring with granule wreath, even some forms of cluster type earrings, induce us to believe that interment may have been practiced even from the end of the ninth century and as the find of leaden seal reveals (fig. 23) individual interment may have taken place even in the first decades of the twelfth century.

The cluster type earrings, earring with granule wreath and several finger rings confirm that the inhabitants of Belgrade were familiar with Slavic material culture, while the find of the earring with vertical wire pendant and some of finger rings reveal that the inhabitants of Belgrade, being in contact with the Romaioian po-

pulation, took over some forms of its jewelry and continued to use them. This explanation of the appearance of some types of jewelry is in contrast with earlier interpretations that the appearance of this jewelry represented import from other cultures and as far as the aforesaid earring is in question from the Kötłach culture. The influence of the Romaioian population on the newly arrived Slavic peoples and taking over particular types of jewelry from it has also been noted down in Macedonia and Bulgaria, consequently earlier viewpoints on the existence of

certain individual centers, only from which culture influence reached the Slavs should be seriously reconsidered.

Although the Belgrade necropolis is only partly researched, the data it supplies are sufficient for understanding that the Serbian inhabitants, living in Belgrade, went through all the phases of the development of the Slavic material culture and that this necropolis and material found there should be considered an important link in the study of the life and organization of the Serbian inhabitants.